

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity

Katedra českého jazyka

Nejčastější příjmení v Pelhřimově

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Iva Mrkvičková, Ph. D.

Autor práce:

Martina Zelenková

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 13. 4. 2013

.....

Martina Zelenková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala zejména vedoucí práce Mgr. Ivě Mrkvičkové, Ph.D. za její cenné rady, podnětné připomínky a odborné konzultace při psaní bakalářské práce.

Resumé

Téma bakalářské práce je *Nejčastější příjmení v Pelhřimově*. V první části práce jsem se zabývala vznikem a historií samotného pojmu *příjmení*. Dále jsem se zabývala frekvencí příjmení v České republice a pro porovnání jsem přidala tabulku týkající se četnosti příjmení v letech 1937, 1964, 2002 v celé České republice a v roce 2011 v Pelhřimově. Ve druhé části práce je proveden rozbor nejčastějších příjmení v Pelhřimově, kde je u každého hesla popsán vznik příjmení.

Abstract

The topic of my bachelor thesis is *The most frequent surnames in Pelhřimov*. I dealt with formation and history of term *surname* itself in the first part of the thesis. After that I dealt with frequency of surnames in the Czech Republic and I added a table relating to quantity of surnames in 1937, 1964, 2002 in the whole Czech Republic and in 2011 in Pelhřimov. In the second part of the thesis analysis of the most frequent surnames in Pelhřimov is made and at every item origin of surname is described.

Obsah

Úvod.....	8
1. Vznik a vývoj příjmení	9
1.1 Co je to příjmení a jak vzniklo?	9
1.2 Hledání významu příjmení.....	12
1.3 Frekvence příjmení	13
2. Rozbor jednotlivých příjmení	16
2.1 Příjmení vzniklá z osobních jmen vlastních	16
2.1.1 Příjmení ze jmen slovanských	17
2.1.2 Příjmení ze jmen hebrejských a aramejských.....	19
2.1.3 Příjmení ze jmen řeckých	21
2.1.4 Příjmení ze jmen latinských.....	22
2.1.5 Příjmení ze jmen germánských.....	25
2.2. Příjmení ze jmen místních, národních a z názvů obyvatelských	26
2.2.1 Příjmení z názvů českých osad	27
2.2.2 Příjmení ze jmen národů, zemí a krajů	27
2.3 Příjmení motivovaná polohou, druhem, či charakterem bydliště a jeho lokalizací v terénu, podle domovních znamení a podle novosti obyvatele v místě	28
2.4 Příjmení vzniklá podle vlastností tělesných a duševních.....	30
2.4.1 Příjmení podle fyzických vlastností, vzhledu a nápadných částí těla.....	30
2.4.2 Příjmení podle duševních vlastností, sklonů apod.	33
2.4.3 Příjmení z označení věku, vzrůstu a příbuzenských vztahů	34
2.5 Příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů.....	34
2.6 Příjmení z názvů řemesel, různých zaměstnání a činnosti člověka	36
2.7 Příjmení z názvů živočichů a rostlin.....	38
2.7.1 Příjmení ze jmen savců, ptáků a dalších živočichů	38
2.7.2 Příjmení z názvů rostlin a jejich částí, plodů apod.	41

2.8 Příjmení z názvů věcí, abstrakt, přírodních jevů apod.....	42
2.8.1 Příjmení z názvů surovin, řemeslných nástrojů a výrobků.....	43
2.8.2 Příjmení z názvů jídel	43
2.8.3 Příjmení z abstrakt, označení přírodních a atmosférických jevů	44
2.9 Příjmení vzniklá ze slovesných pojmenování, označení různých dějů.....	44
2.10. Původ nenalezen	48
3. Popis hlavních použitých knih.....	49
3.1 Miloslava Knappová: Naše a cizí příjmení v současné češtině	49
3.2 Vladimír Mates: Jména tajemství zbavená	49
3.3 Dobrava Moldanová: Naše příjmení.....	50
4. Závěr	51
5. Seznam použitých zdrojů.....	52
Knižní publikace:	52
Internetové zdroje	52
6. Přílohy.....	54
Příloha č. 1: Graf zobrazující četnost příjmení v jednotlivých kategoriích	55
Příloha č. 2: Tabulka nejčtetnějších českých příjmení.....	57

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala problematiku nejčastějších příjmení v Pelhřimově, která je spjata s antroponomastikou neboli naukou o vlastních jménech lidských. Při zkoumání původu příjmení jsem se zaměřila na město Pelhřimov, které je mi blízké, tudíž se i průzkum pro mě stal zajímavějším.

V bakalářské práci nejdříve představím obecný úvod do historie a vzniku příjmení, kde popíši, kdy a za jakých okolností se příjmení začala rozšiřovat a jaká byla funkce příjmení. Podle Dobravy Moldanové a časopisu *Naše řeč* budu prezentovat frekvenci příjmení v České republice. Pro ilustraci bude v příloze přidaná tabulka z knihy Dobravy Moldanové (2004), kde bude uvedeno 29 nejčastějších příjmení a jejich pořadí z let 1937, 1964 a 2002, a k tomu pro porovnání uvedené údaje o těchto příjmeních v Pelhřimově z roku 2011. V hlavní kapitole se zaměřím na samotný rozbor nejčastěji se vyskytujících příjmení v Pelhřimově, která zařadím do skupin podle toho, jaká byla motivace vzniku příjmení. Rozdělení příjmení do skupin převezmu z knihy Miloslavy Knappové (2008). V poslední kapitole charakterizují tři hlavní publikace, se kterými budu pracovat. Na samotný závěr práce uvedu graf, který bude znázorňovat četnost příjmení v jednotlivých kategoriích.

Seznam příjmení a jejich četnost pro město Pelhřimov jsem získala z webových stránek Ministerstva vnitra České republiky. Poznatky a informace týkající se vzniku a vývoje příjmení budu čerpat z publikací *Naše příjmení* (2004) od Dobravy Moldanové a *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (2008) od Miroslavy Knappové. Jako zdroj dalších informací budu používat časopis *Naše řeč* a internetový příspěvek od Jany Pleskalové *Hlavní typy českých příjmení*. Pro výklad jednotlivých příjmení budu získávat poznatky z publikací Vladimíra Matese *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení* (2002) a *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastějších příjmení II.* (2003).

1. Vznik a vývoj příjmení

1.1 Co je to příjmení a jak vzniklo?

Každý občan České republiky má minimálně dvě jména. Prvním jménem je jméno osobní nebo také rodné, např. František, Eva, apod., které se uděluje ihned po narození. V křesťanských rodinách se osobní jméno uděluje při křtu. Z toho vychází název křestní jméno. Osobní jméno je nedědičné. Druhým jménem, které by nás mimo jiné mělo odlišovat od všech ostatních lidí se stejným osobním jménem, je příjmení, např. Novák, Dvořák. Nutno však podotknout, že existuje spousta lidí, u kterých se shodují obě jména. Příjmení se na rozdíl od osobního jména dědí z generace na generaci. Ze samotného slova *příjmení* je patrná jeho funkce, a to, že stojí *při jméně* a blíže nám specifikuje osobní jméno.

Příjmení musela projít dlouhým historickým vývojem, než nabyla podoby, kterou známe. Předtím, než se začala vyvíjet první příjímí, později příjmení, lidem stačilo k označení a rozlišení osoby jedno jméno z bohaté zásoby osobních jmen. Když se v jedné vesnici objevila stejná osobní jména, stávalo se, že se kvůli rozlišení osob objevovaly různé podoby jména, např. jméno *Václav* se používalo v podobách *Váša*, *Vachek*, *Vencl* a u jména *Jan* se používaly odvozeniny *Ješek* a *Janek* (Svoboda, 1964, s. 183). Tomuto období se říká období jednojmennosti (Svoboda, 1964, s. 183).

První podoba příjmení se ve větší míře začala vyvíjet až ve 14. století. Předtím jsou z nejstarších záznamů známá šlechtická dvoujmení, která byla buď odvozována od jmen místních (Havel Cidlina z Cidliny), nebo pocházela z erbů (Jan Beránek měl ve znaku beránka), ze jmen ptáků a jiných živočichů (Slavibor Čížek z Lidic), z označení osobních vlastností (Martin Zlý ze Stokar), ze zaměstnání (Jan Maršálek z Radiče). U šlechtických jmen byl kladen důraz na osobní jméno, příjímí pak poukazovalo na společenské, pokrevní a majetkové tradice (Knappová, 2008, s. 7 – 8).

Od 14. století vznikala takzvaná nedědičná příjímí, ta jsou předchůdcem dnešních příjmení. Příjímí bylo specifické označení osob se stejným osobním jménem žijících ve stejné obci či v jiném kolektivu. Člověk mohl příjímí získat různým způsobem. Jan Svoboda (1964) uvádí několik možností, podle kterých se rozlišovali lidé se stejnými rodnými jmény:

- a) podle svého vzezření, vzrůstu: Šimek velký, Šimček
- b) podle svého věku: starý Havel
- c) podle svého zaměstnání: Svašek kovář, Mařík rybák
- d) podle rozmanitých přezdívek: Mařík Ocelka, Mařík Shýbal, Kliment Chylka
- e) podle druhého osobního jména, nejčastěji po otci: Jan Hostislav, Jakub Hyncík, Vaněk Pacák
- f) podle polohy obydlí nebo podle názvu obydlí: Jan Hořejší

V době vzniku těchto příjmí se ještě nejedná o vlastní jména, nýbrž o apelativa, kromě bodu d) a e).

Jedním z nejčastějších druhů příjmí bylo pojmenování po otci, tzv. patronymika, např. Jan Václavík byl syn Václavův, Matěj Janovec byl syn Janův (Knappová, 2003, s. 6). Méně se užívalo pojmenování ze jmen ženských, tzv. metronymika, např. Ondřej Mařák byl synem Máří, Kryštof Marušák byl syn Marušin (Knappová, 2003, s. 6). Metronymika se užívala pro pojmenování dětí, kdy matka byla z vyššího rodu než otec, nebo když otec zemřel před narozením dítěte. Také se vyskytovala příjmení ze jmen manželek. Hlavně označení podle otce vedlo k dědičnosti příjmí, např. Jan Martinův bylo základem pro příjmení Martinů a později i Martin.

Dalším významným zdrojem příjmí byly výrazné fyzické či duševní vlastnosti člověka, např. Velký, Kolenatý, Veselý, Mudra, Kučera, Pokorný apod. Tyto vlastnosti mohly být pojmenované i nepřímo jako Bejček, Volek, Růžicka, Jedlička (Moldanová, 2004, s. 9). Zejména ve městech, kde vlivem většího počtu obyvatel byla větší potřeba diferenciací, se dostávala do popředí pojmenování podle druhu zaměstnání (Sedlák, Kovář, Platnýř), místa původu nebo bydliště (Hradec, Hořejší, Zlesák, Zábalský), domovního znamení (dům U Černého orla z toho Orel, Jan od Žab) nebo podle místa bydliště v obci (Šimek pod Skalkou). Příjmení též vznikala ze jmen takzvaně po chalupě, která poukazyvala na to, v čí chalupě dotyčný žije, kam se přistěhoval či přiženil, např. Jakub Skuhráček, který se původně jmenoval Jakub Plocek, ale přiženil se na statek Václava Skuhráčka. Pro vznik příjmí a příjmení se stávaly podkladem slovní narážky a obraty na životní události a příhody, ve kterých nositel figuroval. Takováto pojmenování nabývají expresivního charakteru ať už hanlivého, nebo lichotivého.

O jednom rodu Vyskočilů je doloženo, že praděd získal své jméno tím, že při hospodské rvačce vyskočil oknem (Moldanová, 2004, s. 9).

Jelikož příjímí byla nedědičná, jejich užívání nemělo ustálenou a závislou podobu. Jedna osoba mohla během svého života získat i několik různých příjímí, např. Petr Slepý byl zván i Petrem Boleveckým. (Knappová, 2003, s. 7). Dalším znakem příjímí bylo to, že jejich podoba byla často nestálá a docházelo k deminutivizaci, např. příjímí Ryba se změnilo v Rybka a Sedlák byl zván Sedláčkem. Jak jsem již zmínila, příjímí byla nedědičná, proto nebylo neobvyklým jevem, že jednotliví členové rodiny měli odlišná příjímí. Miloslava Knappová (2008, s. 7) ukazuje tento jev na příkladech Jakub Laurin a jeho bratr Petr Pačkoza, Jan Koktánek a jeho otec Jíra Bebtavý. Při vzniku příjímí byla nejdůležitější jejich motivace. Ale stávalo se, že stejná příjímí, později příjmení, mají jiný zdroj motivace. „Například člověk mající příjímí Procházka mohl být člověk, který často měnil místo svého pobytu, ale i tovaryš na vandru, uprchlý poddaný, řezník skupující po vesnici dobytek apod., Hájek mohl mít vztah k hájku, tj. malý listnatý lesík, u kterého mohl bydlet či jej vlastnit. Ve středověké češtině měl *hájek* také význam „člověk pasoucí, hájící koně“, v židovských rodinách mohl *Hájek* vzniknout též z osobního jména Chajjem. ” (Knappová, 2003, s. 8).

„Naše příjmení vznikala během několika století, od 14. do 18. století, nejprve u šlechty, pak u měšťanů a u svobodných sedláků. ” (Moldanová, 2004, s. 9). Od 16. století je užívání osobního jména a příjímí zcela běžným jevem a zřídka se objevují lidé užívající pouze osobní jméno. V 17. století zejména v období po třicetileté válce vzrůstá potřeba evidence obyvatelstva. Proto vznikají první úřady zabývající se evidencí obyvatelstva a matriční úřady. Dlouhodobý proces vzniku příjmení byl dovršen v 18. století. Dne 1. 11. 1780 byl císařem Josefem II. přijat patent, ve kterém se všem obyvatelům českých zemí přikazovalo přijmout stálé příjmení. Během 19. století, kdy český pravopis prošel reformou, získala příjmení dnešní grafickou podobu.

Během vývoje příjmení bylo přirozené, že často docházelo k různým změnám morfologickým, hláskoslovným a lexikálním. Neméně podstatnými změnami, které se odrazily na podobě příjmení, jsou změny ve společnosti národa. Jak se společnost měnila, vznikala i nová slova, která však v průběhu dalších let buď změnila svůj původní význam, nebo přestala být používána úplně. Jako příklad uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 9) příjmení Purkrábek, které vzniklo ze slova purkrabí – správce hradu. Slovo purkrabí se přestalo používat, avšak příjmení zůstává. Dalším příkladem je příjmení Hrubý. Jeho prvotní motivací nebylo, že byl někdo hrubý, ale že byl velký.

Příjmení vznikala po celém území tehdejších Čech z různých nářečí, která se liší lexikálně, tvaroslovně a hláskoslovně. To znamená, že dvě příjmení vzniklá ze slov se stejným významem mají v různých nářečích odlišnou podobu.

1.2 Hledání významu příjmení

Když se chceme dozvědět, co naše příjmení znamená, stačí se podívat do publikací, které se touto problematikou zabývají. Jsou to například knihy Vladimíra Mateše *Jména tajemství zbavená*. V těchto knihách jsou příjmení přehledně seřazena a u každého pojmu je stručná historie a vývoj příjmení. Ale předtím, než takováto kniha vznikne, je zapotřebí dlouhého bádání.

Hledání významu příjmení může být jednoduché, ale často tento proces bývá komplikovaný. Příjmení mnohokrát pocházejí ze slov, jejichž význam už je dávno zapomenutý. Někdy stačí nahlédnout do slovníků staré češtiny, kulturně historických knih a do starých literárních děl, kde je nám význam slova často objasněn. Vzhledem k tomu, že příjmení vznikala souběžně po celém našem území, nám k objasnění významu poslouží i zkoumání nářečí a dialektů. Příjmení vznikala v souladu s dobou a i s tím, jakou práci pojmenovaná osoba vykonávala a s jakými prostředky pracovala, proto nám také k výkladu vzniku příjmení poslouží zkoumání dějin techniky a řemesel, řemeslnický slang či jiné záznamy o tehdejších povoláních. Při hledání významu příjmení se užitečným pomocníkem stanou etymologické slovníky, které nám prozradí původ daného slova až k jeho počátkům.

„Při průzkumu příjmení je velmi důležitá i etiologie, tj. objevování příčin a důvodů, jež vedly ke vzniku toho kterého příjmení, proč to které slovo se stalo něčí přezdívkou nebo proč z něho vzniklo příjímí, přízvisko.” (Moldanová, 2004, s. 10). K etiologickému zkoumání je důležité znát život předchozích generací, za jejichž života docházelo ke vzniku příjmení. Z doby, ze které příjmení pochází, je potřeba znát, jaký byl tehdy tradiční způsob žití, strukturu sociálních poměrů a vše ostatní, co k životu patřilo. Je důležité si uvědomit, že se příjmení vyvíjela jen do 19. století. Od té doby z našich životů vymizely aspekty života minulého, tím pádem jsou nám některé prvky tehdejšího života neznámé a pátrání po původu příjmení je složitější. Další skutečností, která znesnadňuje hledání příčiny vzniku příjmení, je nestálost jeho podoby. Při ústním přenášení jména se často stávalo, že původní příjímí bylo špatně vysloveno, zkomoleno, nebo docházelo k přeslechnutí. U psané podoby jména mohlo dojít k nepřesnému či nečitelnému zapsání jména. Zápis příjmení byl velmi ošidný, co se týče různých stylů

zapisování a různých rukopisů písařů. To mělo za následek, že členové jedné rodiny mohli mít v zápisech odlišná příjmení.

1.3 Frekvence příjmení

V České republice existuje přes 65 000 užívaných příjmení. Výzkum frekvence příjmení nám umožňuje zjistit rozložení příjmení mezi obyvatele České republiky. Je přirozené, že některá příjmení jsou více běžná a mají více nositelů než jiná příjmení. Existují i taková příjmení, a není jich málo, která se přenášejí z generace na generaci jen v jednom rodě. Taková příjmení se stávají vzácnými. „Číslo jsou velmi výmluvná: jen asi čtvrtinu evidovaných příjmení (14 780) má 50 a více mužských nositelů, stanovíme-li si hranici 500 mužských nositelů, zjistíme, že takových příjmení je už jen 1 484. Více než 1 000 nositelů má 654 příjmení a 2 000 nositelů má pouhých 265 příjmení.“ (Moldanová, 2004, s. 10).

Frekvenci příjmení zkoumal Josef Beneš už v roce 1937.

„Beneš získal orientační údaje o výskytu českých příjmení v Pražském adresáři z roku 1937. Zjistil výskyt některých příjmení v počtu sloupců adresáře. Rozebral všechna příjmení českého původu, vyskytující se v mužském tvaru alespoň ve dvou sloupcích Pražského adresáře, a sestavil tabulku nejčastějších českých příjmení. Pavel Vašák v roce 1964 navázal na práci Josefa Beneše. Vašák sestavil podobné pořadí k roku 1964, avšak na základě údajů obsažených v pražském telefonním seznamu.“¹

Výsledky obou badatelů jsou však pouhé odhady a ne přesná čísla. Dobrava Moldanová (2004, s.11) v tabulce nejčtenějších českých příjmení ve své publikaci uvádí četnosti příjmení z roku 2002. Jejím zdrojem byla databáze MV ČR. Moldanová výsledky z databáze porovnává s údaji Josefa Beneše a Pavla Vašáka. Tuto tabulku jsem přiřadila do této práce jako přílohu č. 2. Pro názornost jsem do tabulky uvedla údaje týkající se četnosti příjmení v Pelhřimově.

Z tabulky je vidět, že pořadí příjmení se během let změnilo jen nepatrně, hlavně na prvních místech. První místo v roce 2002, 1964 i 1937 obsadilo příjmení Novák/Nováková. Je to nejčastější příjmení u nás už po několik desetiletí.

¹ VAŇASOVÁ, Radka. K současné frekvenci českých příjmení. *K současné frekvenci českých příjmení* [online]. 1988, roč. 71, č. 3 [cit. 2012-06-27]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6772#_ftn4

Příjmení Novák pochází od adjektiva nový. Toto přízvisko získávali lidé, kteří přišli do nového kolektivu, protože novost byla prvním rozlišovacím znakem, kterého si lidé všímali. I v cizích jazycích jsou obdoby jména Novák, v němčině je to Neumann, v angličtině Newman a v polštině Nowak. Příjmení Novotný, které je na 3. místě, Nový, Nováček apod. má stejný původ.

Na druhém místě v četnosti je příjmení Svoboda/Svobodová. Toto příjmení vychází ze společenského postavení označovaného člověka. Takový člověk nebyl podřízen vrchnost, byl tedy svobodný. Tímto statusem se nápadně lišil od ostatních lidí na vsi, kteří byli vázáni k vrchnosti svou poddaností. Stejně tak příjmení Dvořák, které je v tabulce na čtvrtém místě, souvisí se společenským postavením. Dvořák byl člověk, který pocházel z velkého dvora, vlastnil jej, nebo tam pouze pracoval. Na Moravě toto příjmení bylo synonymem pro příjmení Svoboda a označovalo osobu poddanou přímo králi. Z příjmení, která označují společenské postavení, je v tabulce i příjmení Zeman, které je na 21. místě. Toto označení bylo pojmenováním pro drobné šlechtice.

V tabulce četnosti jsou i taková příjmení, která poukazují na charakteristické vnější vlastnosti označované osoby. Příjmení, která označují tyto vlastnosti přímo, jsou například Černý (5. místo) a Kučera (7. místo), a která označují vlastnosti nepřímo, jsou Ružička (17. místo) a Fiala (19. místo). Vlastnosti člověka jsou zanesené v příjmeních Veselý (8. místo), Pokorný (11. místo), Jelínek (15. místo), Pospíšil (12. místo) apod.

V tabulce jsou také příjmení, která vznikla z křestních jmen, zejména světců. Tato křestní jména se u nás ujala v raném středověku a do podoby příjmení přešla buď v nezměněné podobě, např. Marek (13. místo), Urban (27. místo), anebo byla od křestních jmen odvozena, např. Beneš (18. místo) z Benedikt, Blažek (29. místo) z Blažej a Vaněk (28.místo) z Václav.

Lidé byli často označováni podle druhu řemesel, která prováděli, proto takováto příjmení patří mezi nejčastější. Jsou to například příjmení Kolář (23. místo), Krejčí (24. místo), Kovář (32. místo) a Bednář (69. místo).

Z příjmení, která vznikla z označení národnosti, je nejčastěji používáno příjmení Němec (10. místo). Dále pak Čech (41. místo), Moravec (50. místo) a Horvát (101. místo), který označuje Chorvata.

Častá jsou u nás také příjmení cizího původu, i když ne nejčastější. Na prvním místě v těchto příjmeních se nachází Müller (96. místo), což v českém překladu

znamená mlynář. Příjmení Miller a Miler jsou odvozená od německého základu, ale počítají se jako samostatná příjmení. Pak následuje Horváth (101. místo), to je maďarské označení pro Chorvata. I toto příjmení má své pravopisné variace, např. Horvát, které se také počítá jako samostatné příjmení. Dalšími příjmeními jsou Švarc (195. místo) pocházející z německého slova Schwarz (= černý), Richter (112. místo) znamenající soudce, Hofman (213. místo) pochází z němčiny a je to ekvivalent k českému Dvořák. Příjmení Kunc (249. místo) pochází z německého Kunz, a to z osobního jména Kunhart. Mnoho příjmení má více pravopisných variant, zejména ta přejatá z cizích jazyků: Schwarz – Švarc, Müller – Miller – Miler, Horváth – Horvát, ale i příjmení českého původu, jako Sýkora – Síkora, Ryba – Ribka – Ripka, Otruba – Votruba atd. Po celou dobu vývoje docházelo k různým odchylkám od původního slova, proto vznikala stále nová příjmení se stejným základem. Kdyby se tyto pravopisné varianty jednoho příjmení spojily, tak by statistiky o četnosti příjmení vypadaly zcela jinak.

2. Rozbor jednotlivých příjmení

V této kapitole se dostáváme k samotnému rozboru nejčastějších příjmení v Pelhřimově. Při rozboru jsem postupovala následujícím způsobem: nejdříve jsem vybrala 233 nejčastějších příjmení v Pelhřimově podle statistiky MV ČR, poté jsem u jednotlivých příjmení hledala jejich původ, k čemuž jsem použila zejména publikace *Naše příjmení* od Dobravy Moldanové (2004), *Naše a cizí příjmení v současné češtině* od Miloslavy Knappové (2008) a *Jména tajemství zbavená I. a II.* od Vladimíra Matese (2002, 2003). U získaných příjmení jsem se snažila o jejich podrobnější popis, avšak u některých příjmení se mi další informace nepodařilo nalézt, a proto jsou u nich uvedeny pouze základní informace o jejich původu. K příjmením jsem také přidala údaj o četnosti jejich výskytu, např. u hesla *Bláha/ Bláhová (38/43)* čísla v závorce udávají nejprve počet nositelů mužského pohlaví a poté počet nositelů ženského pohlaví u daného příjmení.

Příjmení budu třídit do kategorií podle knihy Miloslavy Knappové (2008). Ta vyčlenila tři velké skupiny, které se dále člení na další menší skupiny. Do první skupiny se řadí příjmení vzniklá z vlastních jmen osobních (deantroponymická příjmení), v další skupině jsou příjmení pocházející z vlastních jmen místních (detoponymická příjmení) a v poslední skupině jsou příjmení vzniklá ze jmen obecných (deapelativní příjmení).

2.1 Příjmení vzniklá z osobních jmen vlastních

Deantroponymická příjmení jsou na našem území nejrozšířenější a existuje až 150 přípon, kterými jsou tvořeny. Rozšířenost takto vzniklých příjmení je způsobena hlavně tím, že osobní jména otců a někdy také matek a manželek byla užívána k druhotnému pojmenování potomků nebo manželů.

Základem pro tvoření příjmení jsou často taková osobní jména, která se na našem území vyskytovala v hojné míře po několik staletí. Častými osobními jmény byla například jména spojená s křesťanstvím. Jednalo se především o jména apoštolů, např. Jakub, Jan, Marek, Matouš, Šimon, Matěj, Petr, a o jména oblíbených světců, např. Martin, Mikuláš, Vavřinec, Florián, Benedikt, Václav. V dnešní době jsou velmi častá příjmení odvozená od jména Jakub, resp. Kuba (Jakeš, Jakubec, Jakoubek, Kouba, Kubík, Kubišta) a četné jsou také odvozeniny od jmen Jan (Janáček, Janoušek, Jech, Hanzal, Honzl), Petr (Pech, Pešek, Petruš, Pitř) a Pavel (Palach, Pavka, Pavlů, Palán). Mnoho osobních jmen, která dala základ některým příjmením, se buď jako osobní jména užívají zřídka, anebo se již neuvádějí vůbec.

Mezi tato jména patří například Vavřinec, Erasmus, Vincenc, Blažej a Benedikt. Osobní jméno Benedikt bylo základem pro jedno z nejrozšířenějších příjmení u nás, a to příjmení Beneš. Naše příjmení mají základ nejen v počestných osobních jménech biblických, latinských, řeckých, německých a západoevropských, ale také v předkřesťanských slovanských osobních jménech.

Jak uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 13), na vznik příjmení z germánských osobních jmen měl vliv příchod obyvatel německého původu, kteří například doprovázeli královskou družinu a kteří se poté usadili na našem území. Vlivem splývání obyvatel dvou různých národů se germánská jména začala užívat v českých rodinách a postupem času byla počestňována. Některá jména byla oblíbená a často užívaná, ale jiná jména se postupně vytratila.

Jak jsem již napsala výše, osobní jména, která se posléze stala příjmeními, pojmenovávala vztahy mezi různými osobami (otec-syn, matka-syn apod.). K tomu, aby z určujícího osobního jména vzniklo příjmení, se užívalo nesčetně sufixů. Nejčastějšími sufixy jsou například: -ek (Adámek, Vítek, Michálek, Vaněk, Blažek), -ka (Matějka, Pavelka), -ík (Havlík, Karlík), -eš (Bureš, Daneš, Klimeš), -a (Bláha, Klíma), -oš (Baroš, Jaroš), -ec (Adamec, Jakubec). Ne příliš časté jsou odvozeniny od posesivního adjektiva, které vyjadřovalo příslušný vztah (Jakubův, Martinův). Příjmení odvozené z posesivních adjektiv se u nás nejčastěji vyskytují s konečným -ů (Janů, Petřů, Tomšů). Tímto se lišíme od ostatních slovanských jazyků, kde jsou u příjmení zachovány posesivní tvary s koncovkami -ov, -in, -ić, -ič, -ović, -ovič.

Miloslava Knappová (2008) rozděluje příjmení vzniklá z osobních jmen vlastních do dalších podskupin podle toho, odkud daná osobní jména pocházela. Hlavními podskupinami jsou příjmení ze jmen slovanských a neslovanských. Příjmení s neslovanským původem mají základ v hebrejštině, aramejštině, řečtině a v latině. Další velkou podskupinu tvoří příjmení s germánským základem.

2.1.1 Příjmení ze jmen slovanských

Osobní jména slovanského původu jsou obvykle složena ze dvou významových základů, například Jaro- + -slav = Jaroslav. U takovýchto složených jmen byla často tendence k jejich zkracování, či k jinému pozměnění. Z těchto pozměněných jmen se často stávala samotná příjmení.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Bláha/ Bláhová (38/43) – ze základu osobního jména Blahoslav. Základ jména blah- je odvozen od substantiva *blaho*. Vladimír Mates (2002, s. 26) uvádí, že jméno Blahoslav je obdobou jména *Benedictus*. Význam tohoto jména je *požehnaný*. Podobnost je i s bulharsko-ruským jménem Blagoslava, a to znamená *žehnati* nebo *požehnávat*. Jméno *Blahoslav* tedy může znamenat buď požehnaný, nebo žehnající. Avšak příjmení *Bláha* nemusí vycházet pouze ze jména *Blahoslav*, ale jeho druhá motivace je v řeckém jméně *Blažej* (Knappová, 2008, s. 14).
- Čech/ Čechová (43/58) – ze základu osobního jména *Čechoslav* (Knappová, 2008, s. 14). Avšak příjmení Čech má i jinou motivaci, a to v pojmenování určitého národa (Mates, 2002, s. 40).
- Dušek/ Dušková (28/31) – ze základu osobního jména *Duchoslav*. V publikaci Vladimíra Matese (2002, s. 58) je poukázáno na to, že pojmenováním dítěte jménem *Duchoslav* mu mělo být přáno, aby byl *duchem slavný*.
- Hron/ Hronová (59/61) – z osobního jména *Hroznata*. Příbuzné jméno obecné je v tomto případě adjektivum *hrozný*. Vladimír Mates (2003, s. 109) uvádí, že jméno *Hroznata* pochází z předkřesťanského období, kdy lidé věřili, že jména mají magickou moc, která nositele ochrání před démony. Konkrétně jméno *Hroznata* mělo poukazovat na to, že nositel jména je *hrozný* a v démonech mělo vzbudit hrůzu.
- Jaroš/ Jarošová (36/43) – z osobního jména *Jaroslav*. Základ jména jar- znamená *bujný, silný*. Podle Vladimíra Matese (2002, s. 102) patřilo jméno *Jaroslav* k takzvaným přacím neboli předurčujícím jménům, jelikož mělo ovlivnit budoucí život nositele. Adjektivum *jarý*, které se v modifikované podobě nachází ve jméně Jaroslav a posléze i v daném příjmení, má souvislost s *jarem* a se *silou*. Je tu tedy jasná spojitost s tím, že na jaře je příroda nejsilnější a nejbujnější, a to je přáno i *Jaroslavům*.
- Příbyl/ Příbylová (73/81) – z osobního jména *Přibyslav*. Je třeba podotknout, že příjmení *Přibil* je shodné s variantou s „y“. K této odlišnosti docházelo v minulosti kvůli různým formám zápisu.

Vladimír Mates (2002, s. 206) uvádí několik motivací vzniku tohoto příjmení, jednou z nich je i vznik ze jména *Přibyslav*, které mělo svému nositeli zaručit *přibývání slávy*.

- Semorád/ Semorádová (34/27) – z osobního jména *Semirad*, kde *sem* znamená *osoba* a *rad* znamená *čilý, hbitý, radostný* (Knappová, 2008, s. 15).
- Staněk/ Staňková (27/24) – z osobního jména Stanislav. Jméno *Stanislav* bylo podle Vladimíra Matese (2002, s. 230) také prací neboli předurčující. Když rodina pojmenovala svého potomka tímto jménem, přáli mu, aby *upevnil slávu* rodiny nebo rodu, případně celé země, pokud se jednalo o dítě z vládnoucího rodu.
- Vacek/ Vacková (103/104), Vácha/ Váchová (39/44), Váňa/ Váňová (83/61), Vaněk/ Vaňková (75/75), Vaněček/ Vaněčková (27/26), Vašků (25) – skupina těchto příjmení má základ ve jméně *Václav*. Z tohoto jména, jak je vidět, vzniklo nejvíce odvozených příjmení. V publikaci Vladimíra Matese (2002, s. 271) je uvedeno, že jméno *Václav* bylo také pracím jménem, které mělo dítěti nebo jeho rodině přinést více slávy. Staročeské *váce* znamená *více*.

2.1.2 Příjmení ze jmen hebrejských a aramejských

Hebrejštiny a aramejštiny jsou jazyky biblické vyskytující se ve Starém zákoně. Aramejštiny je však ve Starém zákoně zastoupena v menší míře a objevuje se pouze v knihách Daniel a Ezdráš. V Izraeli, kde Starý zákon vznikl, se nejdříve mluvilo hebrejsky a poté aramejsky. Starý zákon obsahuje posvátné judaistické knihy a na naše území se dostal spolu s Novým zákonem, který je specifický pouze pro křesťanství, ve formě Bible během expanze křesťanské víry.

V Pelhřimově jako v mnoha jiných městech se nacházela židovská obec se synagogou. To je jistě jedním z důvodů, proč se v Pelhřimově nachází řada příjmení pocházející z hebrejských či aramejských osobních jmen.

Ve výčtu pelhřimovských příjmení budu také uvádět původní obecný význam hebrejských a aramejských jmen, jenž je často obsažen v celé větě, slovním spojení nebo pouze v jednoslovném pojmenování.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Bartoška/ Bartošková (49/54), Bártů (41), Bárta/ Bártová (28/18), Bartoň/ Bartoňová (23/29) – skupina těchto příjmení vychází ze jména *Bartoloměj* neboli „syn Talmajův“. Vladimír Mates (2002, s. 18) zkoumá původ těchto příjmení podrobněji a uvádí, že prastarý základ jména Bartoloměj je „bar Talmaj“, kde *bar* znamená *syn* a *Talmaj* je tedy další osobní jméno. *Talmaj*, jak uvádí Mates (2002, s. 18), má nejspíš základ v hebrejském slově *telem*, což znamená *brázda*. Význam příjmení může mít několik motivací:

- a) „syn oráče“ – tedy někoho, kdo vyorává brázdy
- b) „syn bohatého rolníka“ – tedy někoho, kdo vlastní pozemek s mnoha brázdami
- c) „syn bojovníka“ – tedy někoho, kdo má obličej plný šrámů=brázd

V neposlední řadě Mates (2002, s. 18) uvádí další motivaci příjmení, kde by *brázda* znamenala *vrásky*. Jednalo by se tedy o syna, jenž má mladého otce, který by měl výrazně vrásčitý obličej.

- Daňhel/ Daňhelová (27/26) – základ je v osobním jméně *Daniel*, což původně znamenalo „Bůh je můj soudce.“. V knize Vladimíra Mateše (2003, s. 59) je psáno, že koncová část-el je zkrácené *eli*, jehož původní význam je *Bůh*. Ve Starém zákoně je postava Daniela také soudcem.
- David/ Davidová (66/66) – z osobního jména *David*, jehož původní význam je „miláček“ (Knappová, 2008, s. 16).
- Janda/ Jandová (36/34), Janů (116), Janoušek/ Janoušková (25/26), Hána/ Hánová (27/22) – tato příjmení pocházejí z osobního jména *Jan*. Knappová (2008, s. 17) uvádí jako původní význam slova „Bůh je milostivý.“. Podle Mateše (2002, s. 101) se jméno *Jan* také vykládá jako „Bůh se sklonil.“, a to ve významu, že se sklonil v milosti. Příjmení *Hána* nepřišlo mezi česká příjmení přímo z hebrejštiny, ale jak Miloslava Knappová (2008, s. 17), tak Dobrava Moldanová (2004, s. 75) uvádějí, že toto příjmení původně vzešlo z německého osobního jména *Johannes*.
- Jonáš/ Jonášová (36/32) – z osobního jména *Jonáš*. Původní smysl tohoto jména je „holub“ (Knappová, 2008, s. 17).

- Kouba/ Koubová (26/35), Koubek/ Koubková (16/24), Kubát/ Kubátová (26/30), Kubík/ Kubíková (25/19), Kubíška/ Kubísková (32/31), Kubů (125) – skupina těchto příjmení má základ v osobním jméně *Jakub* s původním významem „druhorozený“. Tato příjmení byla utvořena z domácí zkrácené podoby jména Jakub – Kuba (Knappová, 2008, s. 16).
- Matějka/ Matějková (69/66), Matějů (97), Matoušek/ Matoušková (28/37), Mach/ Machová (30/34), Macháček/ Macháčková (27/27), Mašek/ Mašková (15/32) – příjmení mají základ v osobních jménech *Matouš*, *Matěj*, *Matyáš*. Původní obecný význam je „dar boží.“ V knize Vladimíra Matese (2002, s. 167) se dozvídáme, že *Matouš*, *Matěj* a *Matyáš* jsou varianty osobního jména *Mattithjá*, kde -já je zkratka názvu židovského boha Jahve.
- Samek/ Samková (32/35) – z osobního jména *Samuel*, jehož původní význam je „jméno boží“ (Knappová, 2008, s. 17).
- Šimek/ Šimková (37/43), Šiman/ Šimanová (26/33), Šimánek/ Šimánková (24/27) – skupina příjmení má základ v osobním jméně *Šimon*. Původní obecný význam osobního jména je „vyslyšený“ (Knappová, 2008, s. 17).
- Tomšů (53), Tůma/ Tůmová (46/44), Tomec/ Tomcová (24/21) – původ v osobním jméně *Tomáš*, jehož obecný význam je „dvojče“ (Knappová, 2008, s. 18).

2.1.3 Příjmení ze jmen řeckých

Řečtina je vedle hebrejštiny a aramejštiny dalším biblickým jazykem. Řečtinou je psán Nový zákon, i když ne klasickou řečtinou, ale pozdní helénistickou. Vzhledem k postavení řeckého jazyka v křesťanství je zřejmé, že spousta příjmení vycházela buď z osobních (křestních) jmen svatých, či jiných osob souvisejících s Novým zákonem.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Bláha/ Bláhová (38/43), Blažek/ Blažková (107/107) – příjmení pocházejí z osobního jména *Blažej*. Podle Vladimíra Matese (2002, s. 27) má jméno *Blažej* i skrytý smysl, a to „nějak postižený“, „s vadou řeči“. Miloslava Knappová (2008, s. 18) také uvádí původní význam jako „brebtavý“, „neobratný“.
- Brož/ Brožová (79/83) – původ v osobním jméně *Ambrož*. Primární význam jména je „nebeský“, „nesmrtelníkům příslušející“.

V knize Vladimíra Matese (2002, s. 32) se dozvídáme, že *Ambrož* je počestlé *Ambrosios*, a je známo, že *ambrosie* byla pokrmem olympských bohů. Zde je krásně vidět význam hesla „nesmrtelníkům příslušející”.

- Jirků (76), Jirsa/ Jirsová (49/55), Jírů (85), Jíra/ Jírová (26/27) – původ v osobním jméně *Jiří*, jehož původní obecný význam je „zemědělec, rolník”. Vladimír Mates (2002, s. 111) uvádí, že původní řecký vzor jména *Jiří* je *Georgios*. Ve jméně *Georgios* je skryté slovo zemědělec, kde *gé*=*země* a *ergon*=*práce* neboli někdo, kdo obdělává zem.
- Míka/ Míková (31/30) – původ v osobním jméně *Mikuláš* s původním významem „vítězný v lidu” (Knappová, 2008, s 18).
- Pech/ Pechová (122/128), Petrů (121), Pechek/ Pechková (28/16), Petrák/ Petráková (24/19) – původ v osobním jméně *Petr* s původním významem „skála, skálopevný”. Vladimír Mates (2002, s. 197) doplňuje, že řecké *petros* znamená něco *pevného, tvrdého a odolávající vší nepřízni*.
- Prokop/ Prokopová (18/25), Průša/ Průšová (24/26) – původ v osobním jméně *Prokop* s obecným významem „průkopník, razící si cestu”. Vladimír Mates (2002, s. 205) ale uvádí, že výklad jména *Prokop* není zcela jednoznačný. Původní řecké adjektivum *prokópos* znamená *pohotový* a sloveso *pro-koptó* znamená *připravený k boji*.
- Razima/ Razimová (35/44) – původ v osobním jméně *Erasmus*. Dobrava Moldanová (2004, s. 153) uvádí smysl osobního jména jako „láskyhodný ”.
- Říha/ Říhová (34/43) – původ v osobním jméně *Řehoř*, jehož původní obecný význam zní „ostražitý, bdělý” (Knappová, 2008, s. 19).
- Štěpánek/ Štěpánková (25/20), Štěpán/ Štěpánová (46/49), Štefl/ Štefllová (42/45) – původ v osobním jméně *Štěpán*. Prvotní smysl jména je „ověncený, vítěz”. Vladimír Mates (2002) také podává informaci o tom, že řecké *stephanos* znamená doslova „věnec pro vítěze”.

2.1.4 Příjmení ze jmen latinských

Latina byla úředním jazykem starého Říma a dorozumívalo se s ní po celé římské říši. Po vzniku římskokatolické církve se také latina stala oficiálním jazykem

této církve až do roku 1963. Jelikož je latina dalším jazykem spjatým s církví, tak i osobní jména latinská mají souvislost s náboženskými postavami.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Beneš/ Benešová (45/56), Bína/ Bínová (52/59), Benda/ Bendová (26/24) – původ v osobním jméně *Benedikt*, jehož prvotní význam je „blahoslavený, požehnaný“ (Knappová, 2008, s. 19). Další možné interpretace významu jména *Benedikt*, jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 22), můžou být „blahořečený, dobrořečený“. Na rozdíl od ostatních příjmení v této skupině prošlo příjmení *Bína* hláskoslovnou změnou, a to úžením z *e* na *í*.
- Havel/ Havlová (46/43), Háva/ Hávová (30/31), Havelka/ Havelková (23/28), Havlů (25) – původ v osobním jméně *Havel*. Význam tohoto jména zní „obyvatel Galie“ (Knappová, 2008, s. 19). Vladimír Mates (2002, s. 73-74) se významu jména věnuje podrobněji. Uvádí, že původním vzorem pro tato příjmení bylo latinské slovo *Gallus*, které označovalo příslušnost k národu *Galů* (*Keltů*) a za římských dob to bylo označení pro *obyvatele Galie*. Mates (2002, s. 73-74) také neopomíná existenci slova *gallus*, které v latině znamená „kohout“. Aby z *Gallus* vznikla příjmení jako *Havel*, *Háva* apod., muselo dojít k výrazným hláskoslovným změnám. Jednou z nejdůležitějších změn bylo změna *g* v *h*, a to v první polovině 13. století. Další změna proběhla u skupiny hlásek -ll-, které byly obměněny za -vl- a kvůli snadnější výslovnosti bylo vloženo tzv. vkladné -e-.
- Hašek/ Hašková (23/24) – původ v osobním jméně *Haštal*, které původně znamenalo „čistý, nevinný“ (Knappová, 2008, s. 19). Vladimír Mates (2003, s. 88-89) také upozorňuje, že toto příjmení může pocházet z osobního jména *Havel*.
- Marek/ Marková (74/68), Mareš/ Marešová (114/95), Martínek/ Martínková (55/47) – původ v osobním jméně *Marek* či *Martin* s prvotním významem „bojovník, zasvěcený bohu Martovi“ (Knappová, 2008, s. 20). Ačkoli se příjmení *Martínek* může zdát nepodobné s příjmeními *Marek* a *Mareš*, tak skutečnost je jiná. Vladimír Mates (2003, s. 196) poukázal na to, že jméno *Marek* je pravděpodobně odvozenina od jména *Martin*. Souvislost je i zřejmá z výkladu obou jmen, kde jak *Marek*, tak i *Martin* mohou pocházet buď ze jména *Marcus* (odvozeno z adj. *Marticus*), nebo ze jména *Mars* (římský bůh).

Mates (2002, s. 165) popisuje spojitost obou osobních jmen s řeckým výrazem *marnamai*= *bojuji*.

- Pavlů (54), Pavlíček/ Pavlíčková (34/34) – původ v osobním jméně *Pavel*, jehož prvotní význam je „malý” (Knappová, 2008, s. 20). Další výklady jména *Pavel* podle Matese (2002, s. 193) jsou i *nepatrný* a *skromný*.
- Severa/ Severová (21/26) – původ v osobním jméně *Severu*. Podle Dobravy Moldanové (2004, s. 166) je význam tohoto jména „přísný, vážný”.
- Šebesta/ Šebestová (29/21) – původ v osobním jméně *Šebestián*. Miloslava Knappová (2008, s. 20) a Vladimír Mates (2002, s. 243) uvádějí význam jména *Šebestián* jako „obyvatel Sebasty”. Vladimír Mates (2002, s. 243) také poukazuje na řecké adjektivum *sebastos*, které bylo základem pro *Šebestiána* a jehož význam je *úctyhodný*, *vážený* či *vznešený*.
- Urban/ Urbanová (42/42) – původ v osobním jméně *Urban* s původním významem „měšťan, uhlazený” (Knappová, 2008, s. 20). Základem osobního jména *Urban* je latinské *urbanus*, což znamená „městský”, *Urban* je tedy člověk z města, uhlazený, zdvořilý a jemných způsobů, jak informuje Vladimír Mates (2002, s. 269).
- Valenta/ Valentová (49/50), Válek/ Válková (25/17) – původ v osobním jméně *Valentin*, jehož původní význam zní „zdravím kypící” (Knappová, 2008, s. 20). Základem jména *Valentin* je latinské adjektivum *valens*, které znamená nejen zdravý, silný, statný, ale i mocný, vlivný a vynikající, jak píše Mates (2002, s. 274).
- Vávra/ Vávrová (24/22), Vávřů (24) – původ v osobním jméně *Vavřinec*, jehož prvotní význam určuje původ osoby jako „pocházejícího z Laurenta”. Podle Vladimíra Matese (2002, s. 278-279) je základem názvu města *Laurent* latinské *laurus*= *vavřín*.
- Vítek/ Vítková (45/45), Vítů (31) – původ v osobním jméně *Vít* znamenající „živoucí” (Knappová, 2008, s. 20). Další významy jména *Vít* podle Vladimíra Matese (2002, s. 281) jsou „radostný, veselý”.

- Vondrák/ Vondráková (44/44), Vondráček/ Vondráčková (21/27) – původ v osobním jméně Ondřej znamenající „odvážný, mužný” (Knappová, 2008, s. 20). Jak je zřejmé, příjmení *Vondráček* či *Vondrák* muselo z *Ondřeje* vzniknout přidáním protetického v, jak ostatně uvádí i Vladimír Mates (2002, s. 290). Ten také dále vysvětluje původní význam jména *Ondřej*, které pochází z *andreios* = mužný, statečný nebo také odvážný, hrdý a čestný.

2.1.5 Příjmení ze jmen germánských

Osobní jména germánského původu, tedy hlavně německého původu, do naší země neměla daleko vzhledem ke geografickému a historickému hledisku. Německý jazyk a jeho uživatelé byli nedílnou součástí naší historie už od dob Přemysla Otakara II. až do konce 2. světové války. I v počestlé podobě bylo velice běžné užívání německých osobních jmen. Proto u nás můžeme najít mnoho příjmení, která mají základ v německých jménech.

Podobně jako slovanská osobní jména, ze kterých později vznikala samotná příjmení, i germánská jsou tvořena složením dvou různých základů dávající jménu vlastní význam.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Haruda/ Harudová (36/41) – původ v osobním jméně *Hartmann* znamenající „silný muž” (Knappová, 2008, s. 21). Podle Moldanové (2004, s. 60) příjmení vzniklo ze zkratky osobního jména. Jeden ze základů osobního jména je adjektivum *hart*, jak píše Vladimír Mates (2003, s. 87), jehož dnešní význam je „tvrdý, těžký a tuhý”, ale právě starší význam adjektiva je „silný”.
- Kott/ Kottová (25/27) – původ v osobním jméně *Gottfried*, které znamená „boží mír”. V tomto případě by šlo o počestlou verzi, kde k záměně k za g došlo nejspíše při špatném zápisu správné německé verze. Vladimír Mates (2003, s. 156) uvádí další možnou variantu vzniku tohoto příjmení, a to je vznik z nářečního pojmenování kocoura = *kot*.
- Linhart/ Linhartová (24/28) – původ v osobním jméně *Leonhart* s původním významem „silný lev”. (Mates, 2002, s. 152)
- Paclík/ Paclíková (43/44) – u tohoto příjmení jsem našla informaci v publikaci Dobravy Moldanové (2004, s. 133), která uvádí, že toto příjmení vzniklo z německého diminutiva osobního jména *Pác*, jehož plná podoba je *Pacián*.

- Rod/ Rodová (21/24) – Dobrava Moldanová (2004, s. 156) vysvětluje vznik příjmení jako odvozeninu od osobního jména *Rodwin*. Bohužel však neuvádí význam osobního jména.
- Zíka/ Zíková (40/49), Žižka/ Žižková (31/31) – původ v osobním jméně *Siegmund*, česká verze *Zikmund*. Význam tohoto osobního jména zní „vítězná ochrana” (Knappová, 2008, s. 20). V knize Vladimíra Matese (2003, s. 363-364) je proveden i rozbor jména *Siegmund*, kde *der Sieg*= vítězství a *mund* v řeči Germánů znamenalo „ochranu, ochránce”.

2.2. Příjmení ze jmen místních, národních a z názvů obyvatelských

Detoponymická příjmení, nebo spíše jejich předchůdci, se vyskytovala už ve středověku. Jejich úkolem bylo ukázat, buď odkud kdo přichází, nebo kde daná osoba bydlí. U šlechty měly tzv. přídomek ukázat, jaké pozemky šlechtic či jeho rodina vlastní, např. *Bezkové z Dubé a Lipé* vlastnili Dubou a Lipou, jak uvádí Miloslava Knappová (2008, s. 22). Ovšem i u těchto typů příjmení může dojít k tomu, že nepůjde přesně určit konkrétní motiv vzniku příjmení. Miloslava Knappová (2008, s. 23) dává jako příklad příjmení *Lhotský*, jehož původ je v místním jméně Lhota. Nemůžeme přesně určit, z jaké Lhoty jeho nositel původně pocházel, jelikož Lhot s různými rozlišovacími přívlasky je v naší republice několik set.

V publikaci Dobravy Moldanové (2004, s. 16-17) jsou popsány příklady tvoření detoponymických příjmení. Mezi běžná příjmení patří ta, jež jsou utvořena z 1. pádu místních jmen (Bechyně) a z jejich deminutiv (Bechyňka). Vyskytují se také příjmení z 2. pádu (Chaloupek z místního jména Chaloupky). Pomnožné místní názvy se do příjmení dostávají v podobě singuláru (Klecan z místního názvu Klecany), někdy se objevují i zdvojnásobené tvary (Říčánek z místního jména Říčany). Velmi frekventované je tvoření příjmení z místních jmen přidáním přípony -ský (Pražský z místního jména Praha). U této přípony na švu docházelo ke splývání a zjednodušování (Blacký místo Blatský). Příjmení, která vznikla z místních jmen, jejichž základem je německé -berg, -burg, je odsouvána hrdelnice -g/-k (Nymburský z místního jména Nymburk). Většina příjmení se z místních jmen tvoří až po odsunutí přípony.

Je to například u přípon -ice (Pardubský z místního jména Pardubice), -in (Štířský z Štířín), -ka, -ky, -na, -ná, -ec, -eč. Někdy také dochází k jevu, kdy z krátkého místního jména vznikne dlouhé příjmení (Zboženský z místního jména Zboží). Důvodem bývá snazší výslovnost.

Miloslava Knappová (2008) rozděluje detoponymická příjmení do čtyř oddílů: *Příjmení z názvů českých osad*, *Příjmení z německých názvů českých osad*, *Příjmení z názvů německých osad* a *Příjmení ze jmen národů, zemí a krajů*. Při rozboru příjmení v Pelhřimově se v této kategorii vyskytuje pouze malé množství příkladů, které popíšu v oddílech *Příjmení z názvů českých osad* a *Příjmení ze jmen národů, zemí a krajů*.

2.2.1 Příjmení z názvů českých osad

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Lhotský/ Lhotská (35/30) – význam tohoto příjmení jsem nenalezla, ale takto pojmenovaná osoba kdysi žila v jedné z mnohých Lhot.
- Sviták/ Svitáková (39/41) – toto příjmení je z kategorie obyvatelských příjmení souvisejících s místním jménem *Svitavy* (Knappová, 2008, s. 23).

2.2.2 Příjmení ze jmen národů, zemí a krajů

Skupina těchto příjmení je poměrně rozsáhlá. Podle Miloslavy Knappové (2008, s. 24) jsou jedním ze základů tzv. choronyma, která pojmenovávají větší obydlené a neobydlené celky. Tato příjmení označovala nově přistěhovalého člověka podle místa/ oblasti, ze které přišel. Choronymická příjmení jsou ukazatelem stěhování obyvatel i kolonizace českých zemí. Dalším základem jsou tzv. etnonyma, která pojmenovávají kmeny a národy a nejčastěji označují prvotního nositele.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Charvát/ Charvátová (31/23) – označení pro osobu pocházející z Chorvatska. Vladimír Mates (2002, s. 97) také informuje o kmenech Charvátů, které obývaly severovýchodní Čechy zhruba v 10. století.
- Moravec/ Moravcová (32/36), Morava/ Moravová (40/46) – tato příjmení prvotně označovala osobu, jež se přistěhovala z Moravy. Podle Vladimíra Mateše (2002, s. 173) mohou být tato příjmení motivována buď řekou Moravou, nebo sňatkem s obyvatelem z Moravy.
- Němec/ Němcová (73/75) – původně označení německého obyvatele v Čechách. Vladimír Mates (2002, s. 179-180) popisuje další důvody pro toto pojmenování, např. označení pro někoho, kdo často mluvil o Němcích v kladném i záporném smyslu; dále to mohl být někdo, kdo se přistěhoval z obce s německým názvem; nebo někdo, kdo byl tzv. v *Němcích* čili *na vandru*.

Ve zmíněné publikaci je také odhalen význam slova *Němec*, který s původním *Deutschen* nemá nic společného. Když na naše území poprvé přišli Němci se svou řečí, tak jim původní obyvatelé nerozuměli. Jejich jazyk jim připadal jako nesrozumitelné blábolení, které připomínalo zvuky vydávané lidmi postiženými němostí či hluchoněmostí. Z toho důvodu se začalo užívat spojení „jsou němci” a z toho vzniklo dnešní označení *Němci*.

- Poláček/ Poláčková (26/24) – prvotní označení pro osobu pocházející z Polska. Vladimír Mates (2002, s. 200) objasňuje význam slova *Polák*, které pochází z názvu starobylého slovanského kmene *Polan*, který sídlil v úrodných rovinách mezi řekami Vislou a Vartou, kde měli svá *pole*. Polák tedy byl někdo, kdo vlastnil či obýval *pole* nebo rovinu.
- Turek/ Turková (28/28) – původně osoba pocházející z Turecka. Označení Turek mohla osoba dostat poté, co se účastnila války s Turky, jak píše Vladimír Mates (2002, s. 267-268).

2.3 Příjmení motivovaná polohou, druhem, či charakterem bydliště a jeho lokalizací v terénu, podle domovních znamení a podle novosti obyvatele v místě

Příjmení tohoto typu spadají do kategorie deapelativních příjmení, tedy příjmení vzniklých ze jmen obecných. Takto motivovaná příjmení poskytovala údaje o tom, odkud pojmenovaná osoba pochází, v jaké části vsi či města bydlí, jak vypadá jeho obydlí anebo nás také může informovat o novosti obyvatele, např. příjmení *Novák*. Posledním z rozlišovacích znamení, které utvářelo nová příjmení, je domovní znamení, která jsou typičtější pro města než pro vesnice.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Březina/ Březinová (64/54) – uvedené příjmení nám napovídá, že je zde souvislost se stromem *bříza*.

Vladimír Mates (2002, s. 33-34) doplňuje, že původní nositel tohoto příjmení s největší pravděpodobností bydlel u březového háje.

- Dolejší/ Dolejšová (46/18) – jak je z tohoto příjmení zřejmé a jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 54), původní nositelé tohoto příjmení bydleli v dolní části vsi nebo případně i dole u řeky.

- Hájek/ Hájková (72/75) – stejně jako jiná příjmení i tato má více motivací. V této skupině však, jak popisuje Vladimír Mates (2002, s. 69-70), označuje člověka, který bydlel poblíž *hájku*.
- Homolka/ Homolková (20/26) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 69) příjmení *Homolka* vzniklo podle umístění bydliště u homolovitých vrchů. Avšak Vladimír Mates (2003, s. 98) poukazuje i na jiné motivace, např. duševní vlastnost a zaměstnání.
- Horák/ Horáková (28/29) – v knize Vladimíra Mates (2002, s. 86-87) se dozvídáme, že příjmením *Horák* byli nazýváni lidé, kteří přišli z hor, ačkoli jejich příjmení bylo jiné. Nebo by se také mohlo jednat o obyvatele Horácka, regionu zahrnující Českomoravskou vrchovinu a přilehlé oblasti.
- Chaloupek/ Chaloupková (24/24) – toto příjmení nám poskytuje údaj o tom, jaká byla velikost obydlí dané osoby. Osoba pojmenovaná tímto příjmením vlastnila nebo bydlela pouze v malé chaloupce, ke které patřilo malé nebo dokonce žádné políčko, jak informuje Vladimír Mates (2002, s. 95). Ten také dodává, že zmíněnou *chaloupkou* mohl být výminek, tedy domek, kde dožívali rodiče, jejichž děti žily na statku nebo ve velké chalupě.
- Kopecký/ Kopecká (27/34) – toto příjmení je opakem výše uvedeného příjmení *Dolejší*. Příjmení *Kopecký* pojmenovává osobu, která žila buď u kopce, či na kopci. Také dotyčná osoba mohla mít pole v místech nazývaných „Na kopci” nebo „Pod kopcem”, jak se dozvídáme z publikace Vladimíra Matese (2002, s. 126). V této knize je uvedena i možnost, že takto pojmenovaná osoba se přestěhovala z místa, které mělo *kopec* ve svém názvu.
- Kříž/ Křížová (61/68) – příjmení Vladimír Mates (2002, s. 144) zařazuje do dvou kategorií buď podle lokalizace bydliště, nebo podle domovního znamení. V prvním případě pojmenovaná osoba bydlela buď poblíž nějakého kříže, či na jeho obydlí bylo vyobrazeno znamení kříže.
- Novák/ Nováková (283/284), Novotný/ Novotná (113/103), Nováček/ Nováčková (34/33) – skupina těchto příjmení je mezi českými příjmeními nejrozšířenější, a to z toho důvodu, že mají několik motivací. Motivace v této skupině je podle Vladimíra Matese (2002, s. 185-186) dána novostí obyvatele v již obydlené osadě.

Označení *novák* nebo *nováček* bylo dáváno starousedlíky a bylo negativně zabarveno. Jak zmínil Vladimír Mates (2002, s. 185-186), v dnešní době bychom použili termín *náplava*.

- Parkan/ Parkanová (22/28) – z informací, které podává Dobrava Moldanová (2004, s. 135), toto příjmení vzniklo podle místa bydliště pojmenované osoby. Apelativum *parkan* mimo jiné označovalo hradební příkop nebo prostor mezi domy a městskou hradbou. I Pelhřimov se mohl chlubit městskými hradbami. Je tedy možné, že původní nositel tohoto příjmení bydlel v blízkosti městských hradeb.
- Příbyl/ Příbylová (73/81) – jak je uvedeno výše, příjmení *Příbyl* vzniklo na základě různých motivů. Stejně jako příjmení *Novák* apod., toto příjmení označovalo člověka, který nově přibyl do vsi či jiné osídlené osady.
- Roh/ Rohová (23/24) – Dobrava Moldanová (2004, s. 157) toto příjmení řadí k těm, které určovaly polohu domu. Ten nejspíše stál na nějakém výrazném či vyčnívajícím rohu.
- Skala/ Skalová (20/24) – příjmení *Skala* má jistě co dočinění s apelativem *skála* s tím rozdílem, že kmenová hláska *a* byla zredukována. Podle knih Vladimíra Matesa (2003, s. 260) a Dobravy Moldanové (2004, s. 169) toto příjmení původně označovalo jedince, který žil u skály, na skále, pod skálou nebo i ve skále.

2.4 Příjmení vzniklá podle vlastností tělesných a duševních

Příjmení v této kategorii jsou také velmi četná. Základem pro vznik těchto příjmení jsou povětšinou přídavná jména obecná. Aby člověk získal tento typ příjmení, musela se u něj projevovat výrazná tělesná či duševní vlastnost, která, jak se lidově říká, bila do očí.

2.4.1 Příjmení podle fyzických vlastností, vzhledu a nápadných částí těla

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Bečka/ Bečková (29/39) – příjmení *Bečka* může mít dle Dobravy Moldanové (2004, s. 30) dvě motivace. Buď se původně jednalo o osobu vyrábějící sudy či jiné nádoby z tvrdého dřeva, anebo se jednalo o někoho, jehož postava vypadala

jako sud. Dodnes se setkáváme s přirovnáním, že je někdo jako *bečka*, čímž je naznačeno, že osoba je korpulentní postavy.

- Bílek/ Bílková (28/27) – toto příjmení je odvozeno od adjektiva *bílý* a přidáním přípony – ek. Jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 25-26), původní nositel tohoto příjmení vykazoval nápadné znaky bílé barvy, například měl bílou pleť jako albín, mohl mít také neobyčejně bílé vlasy.
- Brada/ Bradová (34/30) – u tohoto příjmení bychom si mohli myslet, že jeho nositel měl například velkou bradu. Avšak Dobrava Moldanová (2004, s. 33) vykládá význam příjmení *Brada* jako přezdívku označující člověka s výrazným plnovousem.
- Černý/ Černá (30/29) – význam příjmení *Černý* popisuje Vladimír Mates (2002, s. 42-43), který říká, že osoba s tímto příjmením měla neobyčejně černé vlasy či vousy, tmavou pleť nebo černé oči. Mates (2002, s. 42-43) také poukazuje na fakt, že příslušníci slovanského národa jsou spíše pleti světlé barvy. Kdokoli měl tedy např. černé vlasy, mezi ostatními lidmi se světlejšími vlasy vynikal.
- Červený/ Červená (25/21) – toto příjmení Miloslava Knappová (2008, s. 25) řadí k příjmením, jež vznikly díky nápadným fyzickým vlastnostem. Jako důvod uvádí výrazné červené (zrzavé) vlasy. V publikacích Vladimíra Matese (2002, s. 44) a Dobravy Moldanové (2004, s. 39) jsou však zmíněny i jiné motivace vzniku příjmení, např. osoba s tímto příjmením vlastnila červené krávy, mohla mít jabloňový sad plodící červená jablka apod.
- Dlouhý/ Dlouhá (23/26) – význam tohoto příjmení není nijak skrytý a je vcelku jasné, že je to označení pro člověka vyšší postavy. Nicméně Vladimír Mates (2002, s. 51) upozorňuje na funkci ironie u tohoto označení. Osoba, která získala původně tuto přezdívku, mohla být naopak nápadně malého vzrůstu.
- Holý/ Holá (32/24) – v knize Vladimíra Matese (2002, s. 85-86) se objevují dva možné významy tohoto příjmení a oba souvisí s fyzickými vlastnostmi. V prvním případě člověk nazývaný *Holý* mohl být mladý chlapec postrádající krom vlasů ostatní ochlupení a po psychické stránce byl nevyzrálý. V druhém případě *Holý* byl naopak dospělý muž postrádající vlasy.
- Hrubý/ Hrubá (21/25) – příjmení *Hrubý* by na první pohled mělo spadat do kategorie příjmení podle duševních vlastností.

Jak ale vysvětluje Vladimír Mates (2002, s. 92-93), definice adjektiva *hrubý*, jak ho známe dnes (nezdvořilý, surový, sprostý...), je poměrně nová. Dříve toto adjektivum obsahovalo i popis tělesných vlastností. Kdo byl dříve označován jako *hrubý*, byl s největší pravděpodobností dobře urostlý, statný, silný, velký, ale také tlustý.

- Cháb/ Chábová (23/21) – příjmení *Cháb* vzniklo z tvaru adjektiva *chabý*, jehož význam je *slabý*. (Moldanová, 2004, s. 71)
- Kučera/ Kučerová (76/88) – původní nositelé tohoto příjmení podle Vladimíra Mateše (2002, s. 148) vlastnili kadeřavou, kudrnatou nebo kučeravou kštici. Jak Mates uvádí, tak pro Slováky byly typičtější rovnější vlasy. Člověk s kudrnatými vlasy tedy opět vyčníval a získal díky tomu i své příjmení.
- Kudrna/ Kudrnová (23/24) – příjmení *Kudrna* označuje stejně jako předchozí příjmení *Kučera* osobu s kudrnatými vlasy. Avšak jak vidíme, příjmení *Kudrna* je méně časté. (Moldanová, 2004, s. 98)
- Lisa/ Lisová (30/29) – příjmení má základ v adjektivu *lysý* nebo v apelinativu *lysina*, jak uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 107).
- Malý/ Malá (33/37) – toto příjmení obdobně jako příjmení *Dlouhý* blíže určuje výšku pojmenované osoby. Jednalo se tedy o osobu malého vzrůstu. I u tohoto příjmení Vladimír Mates (2002, s. 162) připomíná, že označení někoho *malým* mohlo být ironické a jednalo se pak o vysokou osobu.
- Slabý/ Slabá (38/39) – toto příjmení stejně jako *Cháb* označuje člověka slabého po fyzické stránce. Mohlo by se jednat i o člověka, který je slabý na duchu, avšak Vladimír Mates (2003, s. 263) se přiklání k fyzické vlastnosti.
- Šedivý/ Šedivá (26/29) – tímto příjmením byli označováni lidé, kteří měli šedivé vlasy, vousy nebo dokonce pleť. Vladimír Mates (2002, s. 244-245) narazil na zajímavý problém, a to že s postupujícím stářím všem lidem vlasy zšednou, proto by takovéto přízvisko mohl postupem času užívat každý. Mates to vysvětluje tak, že příjmení *Šedivý* se dostávalo těm, kterým vlasy zešedivěly v raném věku a kteří byli tím pádem více nápadní.

- Zelenka/ Zelenková (44/43) – Vladimír Mates (2002, s. 296-297) objasňuje význam příjmení tak, že původní nositel vykazoval známky nezdravě vypadající nazelenalé pleti. Dodnes se zelená barva pleti užívá v souvislosti s tím, když je někomu takzvaně špatně.

2.4.2 Příjmení podle duševních vlastností, sklonů apod.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Hadrava/ Hadravová (67/53) – jak popisuje Dobrava Moldanová (2004, s. 58) příjmení má základ v apelativu *hadraba*. Tímto jménem se označovali lidé, kteří se často s někým hádali.
- Horký/ Horká (25/22) – pochází z adjektiva *horký*. Bližší vysvětlení jsem nenalezla v žádné z publikací. Domnívám se, že pojmenovaná osoba mohla mít tzv. horkou hlavu, byla impulzivní ve svém jednání.
- Houška/ Houšková (27/26) – význam příjmení se vysvětluje Dobrava Moldanová (2004, s. 68), která uvádí význam slova *houška* jako *skrblík*.
- Hovorka/ Hovorková (24/25) – Vladimír Mates (2003, s. 102) uvádí, že osoba nosící původně toto příjmení byla v negativním smyslu velmi hovorná, jak se říká *mluvka*.
- Chadim/ Chadimová (34/31) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 71) základní apelativum *chadim* znamená *otrapa*, u Příbrami to pak znamená *hlupák*.
- Kněžů (54) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 86) příjmení vychází z apelativa *kněz*. Moldanová uvádí, že takto nazývaná osoba se ve svém chování podobala knězi v kostele.
- Kratochvíl/ Kratochvílová (55/53) – základ příjmení se nachází ve dvou slovech *krátit* a *chvíle*. Podle Vladimíra Matese (2002, s. 138-139) se tedy jednalo o osobu, která si buď dovedla krátit chvíle příjemným způsobem, anebo obstarávala zábavu pro ostatní. Obecně je kratochvilný člověk člověkem zábavným, milým a příjemným. Mates se také zmiňuje, že tzv. kratochvilníci byli herci v divadle. Zde stojí za zmínku, že v Pelhřimově stojí od roku 1896 městské divadlo. Je tedy možné, že některý Kratochvílův předek byl hercem v pelhřimovském divadle.

- Pokorný/ Pokorná (41/44) – adjektivum *pokorný* ve svém pravém smyslu znamená skromné, nesobecké, trpělivé, nenáročné apod. chování. Avšak jak dodává Vladimír Mates (2002, s. 197-198), jelikož se jedná o jedno z nejrozšířenějších příjmení, je nepravděpodobné, že by bylo tolik lidí *pokorných*. Mates to vysvětluje tím, že označení *Pokorný* mohlo být užito buď v ironickém smyslu slova, nebo se mohlo jednat o člověka, jenž byl nějakým způsobem *pokořen* či ponížen. Dále se výraz *pokorný* používal pro člověka zkroceného nebo krotkého čili toto příjímí získávali například rebelové, kteří absolvovali převýchovu. Vladimír Mates se také zmiňuje, že *chodit v pokoře* znamenalo *nosit smutek*.
- Tichý/ Tichá (27/26) – podle Vladimíra Matese (2002, s. 261-262) původní příjímí *Tichý* označovalo člověka dobromyslného, pokojného nebo mírného. Upozorňuje i na známé rčení *tichá voda břehy mele*. To má poukázat na fakt, že pojmenovaná osoba už třeba dříve negativně šokovala okolí, nebo se tomu tak může stát.
- Veselý/ Veselá (79/94) – toto příjímí, jak píše Vladimír Mates (2002, s. 280), povětšinou označovalo člověka optimistického, který se uměl smát a radovat se z různých věcí. Mates také neopomíná zmínit užití tohoto pojmenování s ironickým významem.

2.4.3 Příjmení z označení věku, vzrůstu a příbuzenských vztahů

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Starý/ Stará (24/17) – podle Vladimíra Matese (2002, s. 231) se používalo oslovení *pan starý* pro uctivé oslovování osob staršího věku dokonale ovládající své řemeslo. Například oslovení *pan starý* se používalo pro *sládka* v pivovaru. Město Pelhřimov v 16. století získalo právo vařit pivo, mnoho *Starých* mohlo vzejít přímo z místního pivovaru.

2.5 Příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů

Příjmení patřící do této kategorie se začala objevovat s rozvojem majetkových a sociálních poměrů. Dále pak záleželo na tom, zda se na daném místě vyskytovalo panské sídlo, zámek, hrad apod.

I pelhřimovská historie poskytla zdroj pro tvorbu takovýchto příjmení. V 16. století v Pelhřimově sídlili páni z Říčan. V druhé polovině 16. století se měšťané vykoupili z poddanství a na přelomu 16. a 17. století se Pelhřimov stal královským městem.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Dvořák/ Dvořáková (261/291), Dvořáček/ Dvořáčková (29/22) – dvojice příjmení má více motivací vzniku. Nejběžněji užívaný výklad příjmení i podle Vladimíra Mateše (2002, s. 60) je, že původní nositel byl sedlákem nebo majitelem svobodného dvora. Takoví *dvořáci* byli podřízeni pouze králi, ne jiné šlechtě. *Dvořák* byl také člověk, který na hospodářském dvoře pouze pracoval. Označení *dvořák* bylo i synonymem pro *dvořana*, tedy osobu pohybující se u šlechtického dvora. A v neposlední řadě člověk, který byl nazýván *dvořákem*, mohl být pouze zdvořilý.
- Král/ Králová (36/39) – původní příjmi *král* jistě nebylo užíváno skutečnými králi. Jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 136) toto označení mohli získat lidé, kteří sloužili u královského dvora. Avšak Mates i Dobrava Moldanová (2004, s. 94) poukazují na fakt, že se mohlo jednat pouze o ironickou přezdívku.
- Svoboda/ Svobodová (145/145) – toto pojmenování získávali svobodní, nepoddaní sedláci, jak píše Vladimír Mates (2002, s. 240-241). Ten také uvádí, že pojmenování *svoboda* mělo původně význam *udata* a *hrdina*.
- Šlechta/ Šlechtová (27/17) – Dobrava Moldanová (2004, s. 185) uvádí původ v apelativu *šlechta*. Je tedy možné, že toto pojmenování získávali lidé, kteří například pracovali na šlechtickém panství.
- Zeman/ Zemanová (72/75) – toto příjmení vysvětluje Vladimír Mates (2002, s. 298). Apelativum *zeman* zřejmě označovalo osobu vlastníci zem nebo pozemek ať z vyšší či nižší šlechty. Později byl zeman každý, kdo vlastnil část pozemku. Mohl to tedy být bohatý statkář nebo i svobodníci.

2.6 Příjmení z názvů řemesel, různých zaměstnání a činnosti člověka

Příjmení vzniklá z názvů řemesel patří mezi ta častěji užívaná. Tato příjmení získávali řemeslníci, jejichž obor byl v daném místě jediným.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Bečka/ Bečková (29/39) – jak jsem zmínila výše, toto příjmení má dvě motivace. Podle Dobravy Moldanové (2004, s. 30) člověk s tímto příjmením mohl postavou připomínat sud – bečku, anebo to byl řemeslník vyrábějící takzvané bečky čili velké sudy z tvrdého dřeva.
- Bednář/ Bednářová (38/35) – význam tohoto příjmení podává Vladimír Mates (2002, s. 20), který uvádí, že toto pojmenování získávali nikoli výrobci beden, ale lidé vyrábějící dřevěné nádoby (štoudve, škopky, konve). Nebo to mohla být osoba, která vyráběla bečky.
- Farka/ Farková (24/36) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 49) člověk nosící příjmení *Farka* byl příslušníkem farnosti.
- Hrnčír/ Hrnčířová (60/54) – význam příjmení jsem nenašla v žádné z publikací. Je však zřejmé, že pojmenovaná osoba vyráběla hliněné nádoby. Stojí za zmínku, že v Pelhřimově se nachází Hrnčířská ulice. Zřejmě to byla původně ulice, kde měl hrnčír svou dílnu.
- Kadlec/ Kadlecová (40/45) – příjmení vychází z apelativa *tkadlec*, ale kvůli zjednodušení výslovnosti vymizelo počáteční *t*. Vladimír Mates (2002, s. 112-113) podává dvojí výklad příjmení. Buď vycházelo z pojmenování osoby vykonávající tkalcovské řemeslo, nebo osoba dostala pojmenování podle slovesa *tkáti se*, které znamenalo *toulat se*.
- Kolář/ Kolářová (91/90) – Vladimír Mates (2002, s. 122-123), který poukazuje na to, že nositelé tohoto příjmení se zabývali výrobou dřevěných kol a dalších dřevěných součástek k vozům.
- Kovář/ Kovářová (43/48), Šmíd/ Šmídová (32/41) – osoba, která získala toto příjmení, se s největší pravděpodobností živila tím, že obráběla kov a vyráběla různé kovové součástky (např. k vozům) či kovala koně. Příjmení *Šmíd* je pak německý ekvivalent k českému příjmení *Kovář* (Moldanová, 2004, s. 93).

- Krejča/ Krejčová (44/79), Krejčí (116), Krejčů (31) – skupina těchto příjmení, jak popisuje Vladimír Mates (2002, s. 141), vznikla z názvu řemesla, jež se zabývalo šitím oděvů. Mates také odhaluje původní význam slova *krejčí*. Dříve než se začalo užívat slova *stříhat* (látky), obchodníci prodávající sukno látku *krájeli*, nikoli *stříhali*. Po hláskoslovné změně z – *aj*- na –*ej*- vznikl dnešní *krejčí*.
- Nápravník/ Nápravníková (28/30) – jak popisuje Dobrava Moldanová (2004, s. 124), příjmení vzniklo z názvu řemesla, kdy řemeslník vyráběl nápravy k vozům.
- Novák/ Nováková (283/284) – jak je uvedeno výše, toto příjmení má několik motivací. V této kategorii má příjmení *Novák* zcela jinou motivaci než v kategorii zabývající se místem bydliště. Vladimír Mates (2002, s. 185-186) vysvětluje tuto motivaci tak, že dříve se *Novák* zabýval šitím výhradně nové obuvi.
- Procházka/ Procházková (67/67) – Vladimír Mates (2002, s. 203) i Dobrava Moldanová (2004, s. 148) se shodují na tom, že *Procházka* byl řezníkem, který procházel vesnicí za účelem koupě vykrmeného dobytka na porážku.
- Rataj/ Ratajová (27/29) – význam uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 153), která jako původ příjmení označuje apelativum *rataj*, které dříve sloužilo jako označení pro oráče.
- Soukup/ Soukupová (32/46) – i toto příjmení mohlo vzniknout z různých příčin. Část z nich má řemeslný charakter. Vladimír Mates (2002, s. 229) poukazuje na to, že předpona *sou*- může znamenat *spolu*, tedy nějaká činnost je prováděna dvěma aktéry. *Soukup* byl někdo, kdo nakupoval ještě s druhým pomocníkem. Nejčastěji kupovali po vsích dobrý dobytek pro své řeznické řemeslo. Dále mohl být *Soukup* prodáváčem, kupcem nebo jen zprostředkovatelem mezi prodejcem a kupujícím. Význam tohoto příjmení nemusel být motivován řemeslnou či jinou prací. Tímto příjmením mohl být nazván člověk, který tzv. donášel, nebo který byl něčeho svědkem.
- Švec/ Švecová (36/31) – většina lidí nosící toto příjmení měla pravděpodobně mezi svými předky nějakého ševce, tedy osobu, která šila nebo spravovala obuv. Jak ale Vladimír Mates (2002, s. 259-260) uvádí, označení *švec* se dostávalo i

lidem, kteří oplývali stejnými vlastnostmi jako právě ševcové, např. zbrkllost, potrhlost, umíněnost, vzteklost.

- Vlach/ Vlachová (22/31) – jak uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 214), apelativum *vlach* bylo užíváno jako označení pro zedníky. Vladimír Mates (2002, s. 282-283) tento výklad rozšiřuje a dodává, že *Vlach* bylo dříve užíváno jako pojmenování Italů a právě z Itálie do naší země za doby vlády Karla IV. přicházelo spoustu zedníků. Tehdy se z *Vlacha* – Itala stal *vlach* – zedník.

2.7 Příjmení z názvů živočichů a rostlin

Tento typ příjmení většinou vznikl na základě vnitřní nebo vnější podobnosti s určitou rostlinou nebo zvířetem. Dále mohla takto motivovaná příjmení vzniknout díky tomu, že osoba měla vztah k rostlině či zvířeti, např. některé zvíře chovala nebo rostlinu pěstovala. Zvíře nebo rostlinu jsme kdysi mohli nalézt na každém domě jako domovní znamení, které zastupovalo dnešní číslování domů. Lze předpokládat, že každé příjmení ze jmen zvířat nebo rostlin mohlo vzniknout z domovních znamení.

2.7.1 Příjmení ze jmen savců, ptáků a dalších živočichů

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Beran/ Beranová (25/31) – kromě jiných motivací Vladimír Mates (2002, s. 23-24) popisuje typické *beraní* vlastnosti, které mohly vést ke vzniku tohoto příjmení. Těmito vlastnostmi jsou paličatost, neústupnost a tvrdohlavost. Nebo se také mohlo jednat o chovatele beranů a ovcí, který byl v daném místě jediným chovatelem.
- Brávek/ Brávková (17/23) – podle etymologického slovníku je slovo *brav* označením pro menší dobytek jako kozy, ovce, vepři (Machek, 1968). Bližší výklad příjmení není uveden. Je pravděpodobné, že toto příjmení získal majitel většího počtu menšího dobytka.
- Čermák/ Čermáková (26/25) – příjmení je odvozeno od ptáka *čermáka*, který má výrazné červené břicho a zpěvný hlas. Vladimír Mates (2002, s. 41) přisuzuje vznik tohoto příjmení tomu, že původní nositel měl buď výrazné červené vlasy, tváře apod., nebo to mohl být sedlák hospodařící s červenou půdou, či pojmenovaná osoba měla příjemný pěvecký projev.

- Holub/ Holubová (28/32) – podle Vladimíra Matese (2002, s. 84) toto příjmení vzniklo na základě vnější i vnitřní podobnosti se zvířetem. Pojmenovaná osoba tak mohla být pyšná, nadutá, neposedná, těkavá a snad i přelétavá. Z tělesných vlastností se člověk s *holubím* příjmením nejspíše vyznačoval zvětšenou štítnou žlázou na krku, která připomínala strumu. *Holub* mohl být také nazýván člověk pěstující holuby, což dříve bylo vcelku obvyklé.
- Jelínek/ Jelínková (101/104) – příjmení Jelínek v této kategorii zastupuje příjmení vzniklá z domovních znamení. Shoduje se na tom jak Dobrava Moldanová (2004, s. 76), tak Vladimír Mates (2002, s. 104-105). Ten také podává informaci o tom, že v Praze se vyskytuje téměř 19 domů se znamením jelínka a dvakrát tolik domů se znamením jelena. V Pelhřimově jsem však podobný dům nenašla.
- Ježek/ Ježková (35/36) – příjmení mohlo vzniknout nejen díky domovnímu znamení nad dveřmi, ale i díky různým vlastnostem, které jsou typické pro *ježka*, jak píše Vladimír Mates (2002, s. 107-108). Fyzická podobnost s ježkem se pravděpodobně projevovala ježatými a pichlavými vlasy. Naopak duševní podobnost se projevovala nevlídností, popudlivostí a rýpavostí pojmenované osoby. *Ježek* mohl být také člověk, který pracoval s nástrojem téhož jména.
- Kohout/ Kohoutová (32/33) – člověk toto příjmení podle Vladimíra Matese (2002, s. 121) mohl získat různými způsoby. Pojmenovaná osoba například žila v domě s domovním znamením kohouta, nebo jak bylo častější, na vrcholku střechy domu byla umístěna korouhvička v podobě kohouta. Dále se osoba s tímto příjmením mohla zabývat výrobou kohoutků třeba k pípě. V neposlední řadě je třeba zmínit podobnost s výše uvedeným zvířetem. Ta se po fyzické stránce projevovala typickým účesem takzvaně na kohouta, u mužů zase sexuální výkonností. Duševní vlastnosti podobné těm *kohoutím* jsou popudlivost, svárliвість a bojovnost.
- Kos/ Kosová (74/87) – příjmení *Kos* mohlo být získáno tím, že dotyčná osoba bydlela v domě se znamením kosa, anebo se kosovi v něčem podobala. Vladimír Mates (2003, s. 151) jako známky podobnosti uvádí černou barvu vlasů a vousů nebo oblibu v nošení černých šatů, nebo člověk s tímto příjmením písal jako kos. Vnitřní podobnost s kosem se mohla projevovat smělostí, nebojácností, chytrostí nebo i prohnaností.

- Kotek/ Kotková (20/25), Kott/ Kottová (25/27) – dvojice těchto příjmení je odvozena do apelativa *kot*, jehož význam vysvětluje Vladimír Mates (2003, s. 156-157). *Kot* na území Moravy znamená *kocour* a také moravský národní tanec. Takto pojmenovaná osoba buď vykazovala známky podobnosti s kočičím samcem, nebo měla velmi ráda takto zvaný tanec.
- Liška/ Lišková (33/36) – příjmení může také mít více motivací, které popisuje Vladimír Mates (2002, s. 153-154). V jeho publikaci je například uvedeno, že osoba s tímto příjmením měla stejně jako liška špičaté uši, nos nebo zrzavé vlasy, vousy či snad pihy. Dodnes je užíváno spojení *být rezavý jak liška*. I dnes se také používají fráze odhalující liščí duševní vlastnosti, které jsou chytrost, mazanost a lstivost.
- Slavík/ Slavíková (51/58) – v publikaci Vladimíra Matese (2002, s. 221) se dozvídáme, že toto příjmení získávali nejčastěji lidé s krásným *slavičím* hlasem.
- Straka/ Straková (48/55) – toto příjmení mohlo vzniknout z kladných i negativních motivů. Jedním z těch kladných motivů bylo nejspíše to, že tohoto ptáka někdo choval doma v kleci, jelikož se jedná o zvíře učenlivé a veselé, jak dokládá Vladimír Mates (2002, s. 234-235). Ten také popisuje další možnosti vzniku, kdy například negativní motivací byl křaplavý hlas nebo záliba v loupění blyštivých předmětů. Mezi negativní vlastnosti, které vykazuje straka a které pomohly ke vzniku příjmení, patří lhaní a podvádění.
- Strnad/ Strnadová (41/41) – jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 236-237) příjmení vzniklo zejména na základě fyzických a duševních podobností se strnadem. Člověk pojmenovaný tímto příjmením se vyznačoval silným kuželovitým nosem a nejspíše i svou nemotorností. Mates také poukazuje na sloveso *vystrnadit*, které vzniklo na základě toho, že při hnízdění se samečkové snaží vypudit/ vystrnadit své soky z okolí hnízda. Tato vlastnost také může být pozorována u lidí a je velmi pravděpodobné, že někdo si své příjmení zasloužil právě díky této vlastnosti.
- Vlk/ Vlková (53/55), Vlček/ Vlčková (31/34) – i těmito příjmením je přisuzován vznik podle vnitřní a vnější podobnosti člověka s vlkem. Vladimír Mates (2002, s. 286-287) popisuje vlastnosti, které mohly vést k následnému pojmenování osoby tímto příjmením. Patří mezi ně šedé vlasy či vousy, nápadné špičáky připomínající vlčí zuby.

Vlastnosti jako lakota, žravost (mít hlad jako vlk) či zkušenost v nějakém oboru (starý mořský vlk) mohly člověku zajistit jedno z těchto příjmení.

- Zajíček/ Zajíčková (30/28) – podle Vladimíra Matese (2002, s. 294) příjmení lidé získávali díky podobnosti s tímto zvířetem. Když říkáme, že je někdo zajíček, obvykle tím myslím, že je nezkušený, ostýchavý nebo plachý. Fyzické vlastnosti, které mohly našim předkům připadat jako *zaječí*, jsou například výrazně dlouhé uši.

2.7.2 Příjmení z názvů rostlin a jejich částí, plodů apod.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Doubek/ Doubková (19/24) – toto příjmení je zdrobnělinou od základního tvaru *dub*. Vladimír Mates (2003, s. 64) uvádí, že toto příjmení vzniklo díky podobnostem duševním a fyzickým tohoto stromu s člověkem. Člověk označován jako doubek byl se vši pravděpodobností statný, silný a zdravý. Mohl být také nechápavý, hloupý či vzdorovitý.
- Fiala/ Fialová (50/45) – podle Vladimíra Matese (2002, s. 62) mohl příjmení *Fiala* získat člověk skromný, neboť fialka byla symbolem této vlastnosti. Setkáváme se i se spojením, že někdo *voní po fialkách*. I to mohlo být pohnutkou pro pojmenování voňavého člověka tímto příjmením. Osoba s tímto příjmením mohla mít třeba jen zahrádku plnou fialek. Mohla je také prodávat na trhu.
- Hložek/ Hložková (27/24) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 64) je základem příjmení apelativum *hloh*. Bližší vysvětlení ale neuvádí. Můžeme se domnívat, že v blízkosti obydlí nějakého *Hložka* mohla tato rostlina růst v hojném počtu.
- Jedlička/ Jedličková (29/28) – Vladimír Mates (2002) u tohoto příjmení popisuje několik možností vzniku. Toto příjmení mohl získat buď ten, který bydlel u jedlového háje, nebo ten, který měl ve svém domovním znamení jedli. I člověk vysoký a štíhlý si často vysloužil toto příjmení díky vnější podobnosti s tímto jehličnanem.

- Kalina/ Kalinová (31/22) – jak vysvětluje Vladimír Mates (2002, s. 113-114), kalina je keř s červenými plody, které se dříve hojně vyskytovaly u mnohých chalup a domů. Toto příjmení mohli získat lidé se zdravým červeným zabarvením tváří (červený jak kalina).
- Kořínek/ Kořínková (27/29) – příjmení mohlo být motivováno buď zaměstnáním, anebo vlastností, kterou pojmenovaná osoba překypovala. Vladimír Mates (2002, s. 128-129) ve své publikaci píše, že osoba s tímto příjmením původně sbírala kořeny, kořínky a různé koření (bylinky) a také je následně poskytovala svým blízkým nebo prodávala na trhu. I v současné době slýcháme spojení *mít tuhý kořínek* nebo *mít dobrý kořínek*. Obojí znamená mít pevné a nenarušené zdraví, které ostatní lidé v okolí obdivovali. Dalo jim to záminku takto pojmenovat tu výjimečně zdravou osobu.
- Makovička/ Makovičková (26/25) – v publikaci Dobravy Moldanové (2004, s. 111) je uveden základ příjmení v apativu *mák*. Člověk s tímto příjmením mohl zřejmě bydlet u pole s mákem, mohl jej sám pěstovat, či prodávat na trzích.
- Růžička/ Růžičková (53/52) – základní apativum *růže* poskytuje mnoho různých motivů pro pojmenování osob právě tímto příjmením. Kupříkladu jak uvádí Vladimír Mates (2002, s. 211-212), paní nebo pan *Růžička* mohl před svým domem pěstovat krásné růže, anebo se nad jejich vchodem vyjímalo domovní znamení v podobě této květiny. Takto nazván mohl být i ten, kdo *měl tváře jako růžičky*. Červenal se tedy studem.
- Smrčka/ Smrčková (63/59) – příjmení je odvozeno od zdobněliny slova smrk. Bližší výklad není v publikacích uveden. Je možné, že se takto jmenoval ten, kdo bydlel u smrkového lesa.

2.8 Příjmení z názvů věcí, abstrakt, přírodních jevů apod.

Tento typ příjmení vznikl ze jmen obecných. Aby si osoba vysloužila pojmenování po nějaké věci, musela s ní být v častém styku. Proto tato příjmení vznikala podle řemeslných nástrojů a výrobků, podle různých pokrmů nebo surovin anebo podle různých zařízení. Příjmení mohlo vzniknout i na základě podobnosti s určitým předmětem. Do této skupiny spadají i abstraktní pojmenování, přírodní jevy apod. Výjimkou nejsou ani domovní znamení, která mohla vyobrazovat nějakou věc.

2.8.1 Příjmení z názvů surovin, řemeslných nástrojů a výrobků

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Kostka/ Kostková (28/30) – podle Vladimíra Mateše (2003, s. 153-154) se v tomto příjmení skrývá označení pro část těla (kost) a pro hrací kostku, která se dříve vyráběla právě z kostí. Toto příjmení mohlo vzniknout i díky tělesným vlastnostem, jako je kostnatost, a duševním vlastnostem jako je odolnost a tvrdost. Mates také dodává, že *kostka* je na Valašsku výrazem pro *mazaného chlapíka*.
- Kotrč/ Kotrčová (29/32) – Dobrava Moldanová (2004, s. 92) vysvětluje apelativum *kotrč* jako jednoduché kormidlo na voru. Osoba s tímto příjmením mohla být kupříkladu převozníkem přes vodu, nebo zde byla jakási vnější podobnost.
- Kukla/ Kuklová (35/36) – jak uvádí Dobrava Moldanová (2004, s. 99), kukla nebyla pouze kápe jako součást oděvu, ale i síť na ryby ve tvaru kápe. Bližší vysvětlení není uvedeno.
- Kušta/ Kuštová (17/26) – vysvětlení podává Dobrava Moldanová (2004, s. 100), která předpokládá vznik z apelativa *košta*, jehož význam je *náklad na dolování*. Během hláskoslovného vývoje došlo v kořeni slova k úzení o > u.
- Pelíšek/ Pelíšková (22/26) – příjmení je zdrobnělinou apelativa *pelech*. Bližší vysvětlení není uvedeno.
- Sochor/ Sochorová (21/25) – původně byl *sochor* silná dlouhá tyč určená k manipulaci s těžkými předměty. Osoba, která původně získala toto příjmení, byla podle Vladimíra Mateše (2003, s. 271-272) neohrabaná, neobratná a surová.

2.8.2 Příjmení z názvů jídel

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Buchta/ Buchtová (30/25) – Vladimír Mates (2003, s. 43-44) při výkladu příjmení zdůrazňuje pojmenování podle fyzické vlastnosti. Osoba takto pojmenovaná byla stejně jako správně upečená buchta na pekáči, tlustá, nakynutá, opuchlá a málo pohyblivá.

- Kysela/ Kyselová (17/27) – dle Dobravy Moldanové (2004, s. 101) je základem příjmení apelativum *kysel*, které je v některých nářečích užíváno jako název kyselé polévky.

2.8.3 Příjmení z abstrakt, označení přírodních a atmosférických jevů

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Mezera/ Mezerová (31/29) – původ v obecném jménu *mezera*. Bližší význam neuveden.
- Řáda/ Řádová (23/31) – pravděpodobně odvozeno od apelativa *řád*. Bližší význam neuveden. Mohlo se původně jednat o osobu, která si libovala v dodržování řádů.
- Šáda/ Šádová (20/26) – převzato z německého *schade*= škoda. Vladimír Mates (2003, s. 294) u českého příjmení *Škoda* podává dva významy. Buď se mohlo jednat o osobu, která utrpěla nějakou škodu (na majetku, na těle), nebo se jednalo o osobu, která utrpěla zranění a následně mu zůstala jizva.
- Vichr/ Vichrová (27/36) – apelativum *vichr* je označení pro silný vítr. Výklad významu příjmení jsem nenalezla.

2.9 Příjmení vzniklá ze slovesných pojmenování, označení různých dějů

Příjmení v této skupině vznikala nejčastěji ze slovesných tvarů přičestí minulého, z tvarů přítomného času a z rozkazovacího způsobu. Dále jsou základem pro tato příjmení podstatná nebo přídavná jména odvozená ze slovesných základů. Méně obvyklá, ale ne vzácná jsou příjmení vzniklá z předložkových, adjektivních, číselných, příslovečných a větných spojení (Brzobohatý, Ontověděl apod.). Aby vzniklo příjmení ze slovesných základů, ve většině případů tomu musela předcházet nějaká neobvyklá činnost, děj či událost, kterou si ostatní lidé zapamatovali a od té doby spojovali s konatelem děje.

Nejčastější příjmení z této kategorie v Pelhřimově jsou:

- Coufal/ Coufalová (32/31) – Vladimír Mates (2003, s. 48-49) význam příjmení podrobně vysvětluje. Základové sloveso *coufl* bylo převzato z německého výrazu *zaufen*, které v překladu znamená doslova *pohyb zpět* – ve spisovné češtině *couvat*.

Ten, který si vysloužil toto příjmení, pravděpodobně někam *coufal*, až spadl třeba i s povozem do potoka či strouhy. Do strouhy mohl *coufat* i opakovaně, dokud se dotyčný nestal pověstný svou nešikovností. Sloveso *coufat* má i jiný význam, který je spojený s duševními vlastnostmi. Vladimír Mates vysvětluje, že toto sloveso znamená něco slíbit a následně si to rozmyslet a *vycoufat* ze závazku.

- Čekal/ Čekalová (68/65) – od slovesa *čekat*. Podrobnější význam není vysvětlen. Pokud ale mělo jít o nějakou zapamatovatelnou událost, tak pojmenovaná osoba pravděpodobně na někoho buď dlouho, nebo opakovaně čekala a nikoho se nedočkala. Taková situace by se dala pojmenovat podle světoznámého dramatu *Čekání na Godota*, jehož název už takřka zlidověl.
- Dohnal/ Dohnalová (22/25) – přičestí minulé slovesa *dohnat*. Bližší význam neuveden. Vladimír Mates (2002, s. 53) neuvádí konkrétní příklad, kdy někdo někoho dohnal a stala se z toho pamětihodná, nejspíše veselá událost. Ale uvádí i druhotný význam slovesa, který znamená *donutit někoho k něčemu*, například *dohnal ji k slzám*.
- Doležal/ Doležalová (57/64) – podle Vladimíra Mateše (2002, s. 55) příjmení pochází z moravského *doležet*, jehož význam je *poležet si*, *vyležet se* nejlépe do oběda. Kdo byl nazýván *Doležalem*, nebyl nikým jiným než pořádným lenochem.
- Doskočil/ Doskočilová (44/43) – minulé přičestí slovesa *doskočit*. Význam příjmení není blíže uveden.
- Drbal/ Drbalová (27/22) – minulé přičestí slovesa *drbat*. Podle Dobravy Moldanové (2004, s. 44) osoba takto nazývaná se buď ráda, nebo často drbala, tj. škrábala, anebo se vyžívala v drbání, tj. pomlouvání ostatních.
- Hejda/ Hejdová (41/46) – Dobrava Moldanová (2004, s. 62) uvádí, že základem příjmení je sloveso *hejdat*, které znamená *plýtvat*.
- Hurda/ Hurdová (31/27) – podle Dobravy Moldanové (2004, s. 70), která mimo jiné uvádí i jiné významy příjmení, *Hurda* pochází z lašského slovesa *hurdat* s významem *s něčím hrkat*, *hlučně pohybovat*.

- Kaňka/ Kaňková (27/30) – Dobrava Moldanová (2004, s. 81) uvádí několik významů slovesa *kanit*. To může znamenat *slintat*, *tlachat*. Sloveso *kanit se* pak znamená *lichotit si*.
- Klubal/ Klubalová (25/24) – přičestí minulé slovesa *klubat se*, které podle Dobravy Moldanové (2004, s. 85) může znamenat i *klovat*.
- Musil/ Musilová (76/107) – přičestí minulé slovesa *muset*. Vladimír Mates (2002, s. 177) se domnívá, že toto příjmení získal ten, který něco *musel* udělat, ale nechtěl. Mates také dodává, že ve staré češtině mělo toto sloveso i význam *nutit* někoho k něčemu.
- Nacházel/ Nacházelová (33/26) – přičestí minulé slovesa *nacházet*. Bližší význam není uveden.
- Nechvátal/ Nechvátalová (59/45) – přičestí minulé slovesa *nechvátat*. Bližší význam není uveden. Ale pokud vzniku příjmení měla předcházet vtipná událost, je možné, že dotyčný nikdy nikam *nechvátal*, až nakonec propásl výjimečnou či důležitou událost.
- Pípal/ Pípalová (47/56) – minulé přičestí slovesa *pípat*. Bližší význam není uveden.
- Plášil/ Plášilová (49/49) – minulé přičestí slovesa *plašit (se)*. Bližší význam není uveden, ale můžeme se domnívat, že takto pojmenovaný člověk se často *plašil*, tj. zmatkoval.
- Pospíchal/ Pospíchalová (23/29) – minulé přičestí slovesa *pospíchat*. Bližší význam není uveden.
- Příbyl/ Příbylová (73/81) – přičestí minulé slovesa *přibýt/ přibít*. Vladimír Mates (2002, s. 206) popisuje několik možných variant, jak toto příjmení vzniklo. Dvě z nich jsem popsala v přecházejících kategoriích. Jedna z variant vzniku bere v potaz slovesný děj. Takto pojmenovaná osoba pravděpodobně *někoho přibila*, tzn. *někomu namlátila*, jak popisuje Mates. Druhý možný slovesný děj se týká špatného *přibití* něčeho pomocí hřebíků. Co se týče záměny *i* a *y*, musíme brát ohled na to, že v době vzniku příjmení byla užívána nejčastěji mluvená podoba a při zápisu do úředních listin mohlo dojít k chybě, nebo došlo k nedopatření až při pozdějších prepisech.

- Římal/ Římalová (29/32) – Dobrava Moldanová (2004, s. 163) uvádí, že příjmení vzniklo buď ze slovesa *hřímat*, anebo z osobního jména *Pelhřim*. Bližší vysvětlení však neuvádí.
- Smejkal/ Smejkalová (34/44) – přičestí minulé slovesa *smýkat*. Vladimír Mates (2002, s. 223-224) podává několik možných významů slovesa. Prvním významem je, že sloveso *smýkati* bylo synonymem ke slovesu *smekati*, tj. když se někdo smekl, tak pořádně uklouzl. *Smýkání* je také obdobou *smekání* neboli snímání klobouku na znamení úcty. Výraz *smeknout* mělo význam *vypustit psí smečku*. To v přeneseném významu znamenalo *poštvat na někoho, nasazovat na někoho*, tj. pomlouvat, pletichařit apod. *Smejkat* se mohlo i s koňským povozem, kdy kočí nezvládal své koně a nebezpečně s nimi křížoval cestu. Posledním významem slovesa *smejkat* je *toulat se*. Tohoto významu bylo užíváno, když někdo tzv. chodil po světě.
- Stejskal/ Stejskalová (48/48) – přičestí minulé od slovesa *stýskat si*. Jak upozorňuje Vladimír Mates (2002, s. 233-234), *Stejskal* nebyl někdo, komu by se po někom či něčem *stýskalo*, ale někdo, kdo *si* pořád *stýskal*, tj. stěžoval si, naříkal, hudral, skuhral. Takový člověk si *stěžoval* na všechno možné: na své špatné zdraví, na ženu, na děti, na smůlu v kartách, na nedostatek peněz, na neúrodu apod. Vladimír Mates poukazuje na různá rčení, např. „*Otec stýskal, syn výskal*.” Mohlo to znamenat, že dotyčný si sice pořád stěžoval na nedostatek peněz, ale ve skutečnosti škudlil a utrhoval celé rodině od úst, až se po jeho smrti ukázalo, že si vlastně neměl nač stěžovat.
- Tušil/ Tušilová (24/13) – přičestí minulé slovesa *tušit*. Bližší význam není uveden.
- Vyhnálek/ Vyhnálková (28/30) – přičestí minulé slovesa *vyhnat*. Dobrava Moldanová (2004, s. 216) kromě prvotního významu uvádí i druhý význam, který znamenal *vyobcovat*. Toto příjmení si tedy mohl vysloužit ten, který někoho *vyhnal* ze vsi.
- Vytiska/ Vytisková (44/49) – od slovesa *vytisknout*. Vedle významu *vytisknout něco na tiskařském stroji* Dobrava Moldanová (2004, s. 117) bere v úvahu i druhý význam slovesa, a to je *zahnat*.

- Zadražil/ Zadražilová (51/42) – přičestí minulé slovesa *z(a)dražit*. Osoba, která získala toto příjmení, pravděpodobně své zboží prodávala *za draho*.
- Zavadil/ Zavadilová (39/37) – přičestí minulé slovesa *zavadit*. Jak uvádí Vladimír Mates (2003, s. 357), *zavadit* nemá pouze význam o něco fyzicky *zavadit*, ale i *zavadit* psychicky, tj. někoho se nemile dotknout i „rýpat“ do někoho. Někdejší význam tohoto slovesa je také *zastavit*, *zadlužit*. Někdo, kdo zadlužil statek nebo pole, se v úředních listinách označoval jako „se závadou“. Čili takové příjmení jistě nebylo nic příjemného.

2.10. Původ nenalezen

U této dvojice příjmení, které se vyskytují v Pelhřimově, jsem v používaných publikacích o příjmeních nenašla žádné zmínky o vzniku a ani žádná příbuzná příjmení, která by mohla jejich původ vysvětlit. V etymologickém slovníku jsem taktéž nenašla žádné vysvětlení.

- Brýna/ Brýnová (26/21)
- Hunal/ Hunalová (51/60)

3. Popis hlavních použitých knih

V této kapitole popisují tři hlavní knihy, které jsem používala během psaní práce. Krátce jsem také popsala autory těchto publikací.

3.1 Miloslava Knappová: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*

PhDr. Miloslava Knappová, CSc. se již celá léta významně zasluhuje o formování české onomastiky. V roce 1962 vstoupila do Ústavu pro jazyk český AV ČR, kde její bohemistické zaměření ovlivnil PhDr. Miloš Dokulil, DrSc. V letech 1976 – 1993 byla také vedoucí onomastického oddělení Ústavu pro jazyk český. Miloslava Knappová v onomastice uplatňuje synchronní pojetí, kdy zkoumá všechny aspekty současné antroponymie češtiny. K jejím významným publikacím patří tyto knihy: *Jak se bude jmenovat* (1978), *Rodné jméno v jazyce a společnosti* (1990), *Příjmení v současné češtině* (1992). Miloslava Knappová není známá pouze činností v Ústavu pro jazyk český, ale také „v kruzích pracovníků matričních úřadů platí za nejvyšší autoritu v oblasti volby a grafické (pravopisné) podoby rodných jmen dětí a včleňování nových (módních) jmen do jazykově českého prostředí.”²

Publikace *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (2008) podává informace o vzniku a vývoji příjmení nenáročnou formou, které porozumí každý laik. V prvních dvou velkých kapitolách Knappová jedná o samotném vývoji příjmení, evidenci obyvatelstva a o genealogickém výzkumu příjmení. Poté se věnuje původu našich příjmení, kde příjmení rozděluje do příslušných kategorií a skupin, které jsem použila ve své práci. V dalších kapitolách se Knappová věnuje začleňování cizích ženských příjmení a asijských a afrických osobních jmen do češtiny. Poté se zabývá pravopisem českých příjmení, který může být někdy velmi matoucí. V posledních kapitolách se dozvíme více o pravidlech přepisů osobních jmen z cizích jazyků, o změnách příjmení, o šlechtických příjmeních a o frekvenci českých příjmení.

3.2 Vladimír Mates: *Jména tajemství zbavená*

Vladimír Mates vystudoval Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy a pracoval v redakci měsíčníku MY. Mates je významný bohemista, etymolog a onomastik. Kromě knižních publikací Vladimír Mates píše články a provádí rozbory jmen do různých časopisů.

² ŠRÁMEK, R. K jubileu Miloslavy Knappové. [online]. 2006, roč. 89, č. 2 [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7888>

Publikace, které tohoto jazykovědce proslavily a se kterými jsem pracovala, jsou *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení* (2002) a *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastějších příjmení II. díl* (2008). Obě publikace mají stejnou strukturu a dohromady popisují 500 nejčastějších příjmení. U každého hesla (příjmení) nalezneme deset bodů a každý z těchto bodů popisuje fakt související s tímto příjmením:

- 1) Umístění příjmení v tabulce četnosti
- 2) Jeho pořadí od daného písmene
- 3) Počet nositelů v České republice
- 4) Srovnání s naším nejrozšířenějším příjmením NOVÁK
- 5) Výběr z nejznámějších nositelů
- 6) Související idiomy, rčení, přísloví, pořekadla, technické termíny apod.
- 7) O: označuje souvislosti s názvy obcí a sídel, H: označuje souvislosti s názvy terénních útvarů (kopců, nížin apod.), V: souvislost s názvy vod
- 8) Pranostiky se vztahem k danému příjmení
- 9) Blízká příbuzná jména
- 10) Výklad původu

3.3 Dobrava Moldanová: Naše příjmení

Dobrava Moldanová vystudovala na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy češtinu a polštinu. Od roku 1991 působí na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Kromě působení na univerzitě Dobrava Moldanová přispívá do časopisů, např. *Květen*, *Literární noviny*, *Host do domu*, *Český jazyk a literatura*, *Slovenská literatúra*, *Učitelské noviny* atd. Za zmínku jistě stojí, že otec Dobravy Moldanové byl Josef Beneš – jazykovědec a onomastik.

Dobrava Moldanová v úvodu své publikace začíná popisem vzniku příjmení a přidává fakta z historie. Dále se také věnuje frekvenci příjmení. Z této knihy jsem ve své práci použila tabulku nejčetnějších příjmení. Na následujících stránkách Moldanová charakterizuje jednotlivé skupiny příjmení vzniklé z osobních jmen, místních jmen, apelativ a ze slov cizího původu. Krátce se také věnuje pravopisu příjmení. Jádrem knihy je tvořeno abecedním seznamem příjmení s krátkými vysvětlivkami o jejich vzniku. U každého příjmení jsou také vypsána odvozená příjmení.

4. Závěr

Cílem této práce bylo prozkoumat původ nejčastějších příjmení, která se vyskytují v Pelhřimově.

V první části jsem na základě publikací Miloslavy Knappové a Dobravy Moldanové popsala, jak takové příjmení vzniklo, co jeho vzniku předcházelo a jak se během historie stalo součástí identity každého občana. Při popisování frekvence příjmení jsem vycházela zejména z publikace Dobravy Moldanové, ale také z časopisu *Naše řeč*.

V hlavní části práce jsem se věnovala pouze příjmením vyskytujícím se v Pelhřimově. Jejich seznam a četnost jsem získala z internetových stránek Ministerstva vnitra České republiky. Z jejich statistiky jsem vybrala 233 příjmení, která pokrývají všechny kategorie vypsané v knize Miloslavy Knappové. V grafu v příloze je pak vidět četnost jednotlivých skupin příjmení. Jasně z něho vyplývá, že nejčetnější jsou příjmení vzniklá z osobních jmen, což není nic překvapivého, jelikož pojmenování po otci či matce bylo jedním z nejužívanějších typů pojmenování. Při popisování příjmení jsem také částečně zapojila historii Pelhřimova. U některých příkladů je pak vidět, jak se historie města promítla do motivace příjmení.

V poslední části jsem popsala tři publikace, které jsem při svém bádání používala nejčastěji. Autoři těchto publikací jsou významnými jazykovědci a jejich práce jsou v oboru uznávané.

5. Seznam použitých zdrojů

Knižní publikace:

1. DUFFKOVÁ, Blažena, Miroslava KVÁŠOVÁ, Zdeněk MARTÍNEK, Lenka MARTÍNKOVÁ a Helena NOVÁKOVÁ. *Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od poloviny 20. století*. Pelhřimov: Státní okresní archiv Pelhřimov a Okresní muzeum Pelhřimov, 1999.
2. KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. 2. vyd. Liberec: AZ Kort, 2008. ISBN 80-238-8173-6.
3. KVÁŠOVÁ, Miroslava. *Zmizelé Čechy: Pelhřimov*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-924-6.
4. MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-242-1.
5. MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2002. ISBN 80-86328-10-4.
6. MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie nejčastějších příjmení II. díl*. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-30-9.
7. MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. 2. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2004. ISBN 80-86781-03-8.
8. PRICE, Glanville a kol. *Encyklopedie jazyků Evropy*. Praha: Volvox Globator, 2002. ISBN 80-7207-450-4.
9. SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. ISBN 21-007-64.

Internetové zdroje

10. Četnost jmen a příjmení. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 4.6.2012 [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/cetnost-jmen-a-prijmeni-722752.aspx>
11. Dobrava Moldanová. MACURA, Vladimír. *Slovník české literatury: po roce 1945* [online]. 2007, 24. 8. 2007 [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=514>
12. Historie Pelhřimova. *Pelhřimovsko: Informační server města Pelhřimov* [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://www.pelhrimovsko.cz/cz/52-47-mesto-pelhrimov/historie-mesta.htm>
13. Jazyk bible. HELLER, Jan. *Víra na internetu* [online]. [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/3-Jazyk-Bible.html>

14. K jubileu Miloslavy Knappové. ŠRÁMEK, R. *Naše řeč* [online]. 2006 [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7888>
15. K současné frekvenci českých příjmení. VAŇASOVÁ, Radka. *Naše řeč* [online]. 2011 [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6772#_ftn4
16. KNAPPOVÁ, Miloslava. O příjmení v českých zemích. [online]. 2003, s. 6 [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=knappova>
17. MATES, Vladimír. *Vladimír Mates: Onomastika* [online]. 2012 [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://www.mates-jmena.estranky.cz/>

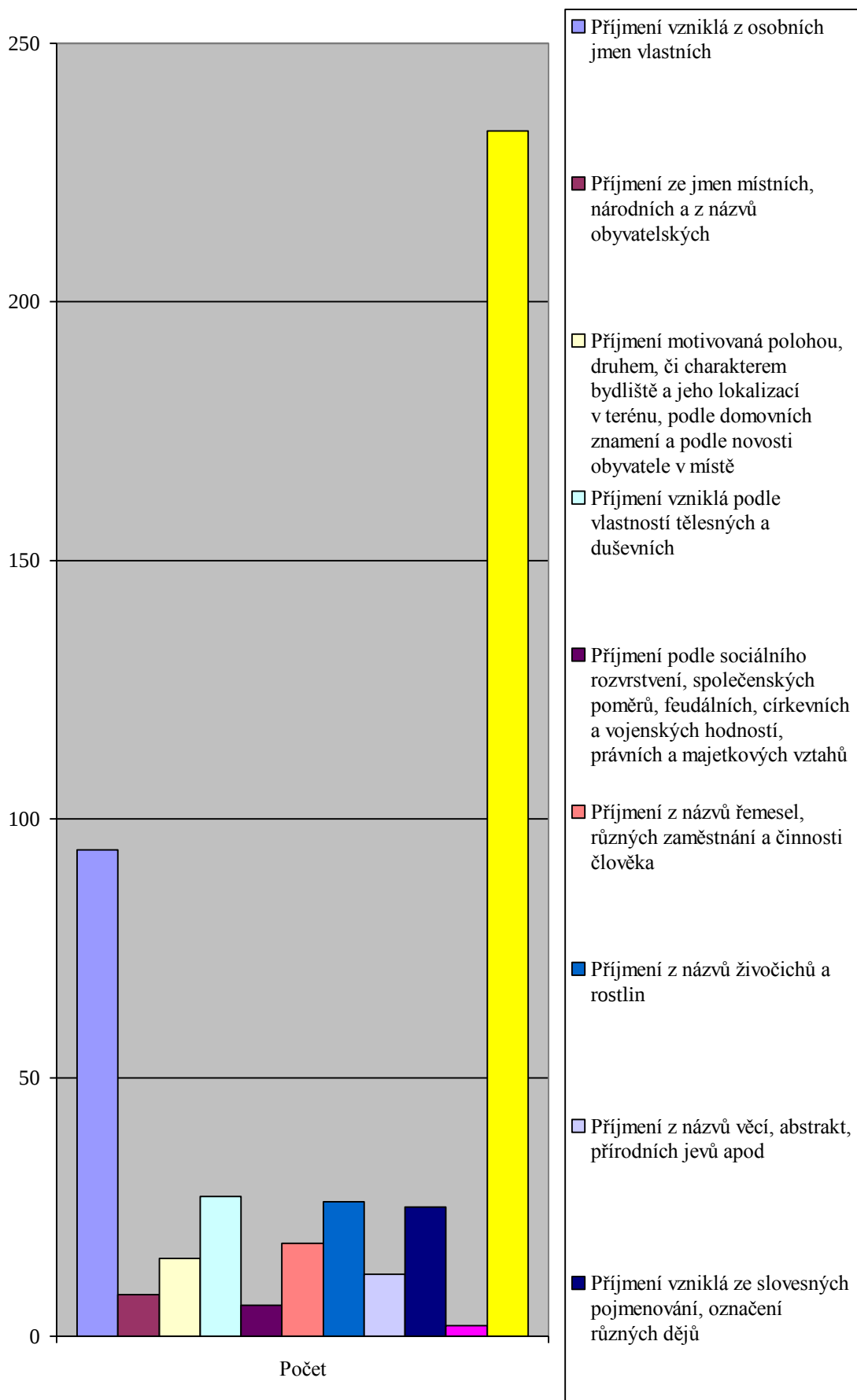
6. Přílohy

Příloha č. 1: Graf zobrazující četnost příjmení v jednotlivých kategoriích

Příloha č. 2: Tabulka nejčtetnějších českých příjmení

Příloha č. 1: Graf zobrazující četnost příjmení v jednotlivých kategoriích

Název kategorie	Počet
Příjmení vzniklá z osobních jmen vlastních	94
Příjmení ze jmen místních, národních a z názvů obyvatelských	8
Příjmení motivovaná polohou, druhem, či charakterem bydliště a jeho lokalizací v terénu, podle domovních znamení a podle novosti obyvatele v místě	15
Příjmení vzniklá podle vlastností tělesných a duševních	27
Příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů	6
Příjmení z názvů řemesel, různých zaměstnání a činnosti člověka	18
Příjmení z názvů živočichů a rostlin	26
Příjmení z názvů věcí, abstrakt, přírodních jevů apod	12
Příjmení vzniklá ze slovesných pojmenování, označení různých dějů	25
Původ nenalezen	2
Celkem	233

Příloha č. 2: Tabulka nejčtenějších českých příjmení

Pořadí	Příjmení	Četnost	Pořadí	Pořadí	Pořadí	Četnost
M/Ž	Muži/Ženy	M/Ž	z r. 1937	z r. 1964	Pelhřimov, r. 2011	Pelhřimov, r. 2001
2002						
1/1	Novák/Nováková	34522/35982	1	1	1	283/284
2/2	Svoboda/Svobodová	25363/26725	3	2	3	145/145
3/3	Novotný/Novotná	24416/25546	2	3	4	113/103
4/4	Dvořák/Dvořáková	22410/23689	4	5	2	261/291
5/5	Černý/Černá	17944/18749	5	4	23	30/29
6/6	Procházka/Procházková	16187/17087	7	7	15	67/67
7/7	Kučera/Kučerová	15255/16031	9	8	10	76/88
8/8	Veselý/Veselá	12973/13508	6	7	9	79/94
9/9	Horák/Horáková	12266/12908	neuvedeno	14	24	28/29
10/11	Němec/Němcová	11221/11547	neuvedeno	neuvedeno	12	73/75
11/12	Pokorný/Pokorná	10827/11376	8	11	20	41/44
12/13	Pospíšil/Pospíšilová	10823/11366	neuvedeno	neuvedeno	27	11/10
13/10	Marek/Marková	10777/11771	17	15	14	74/68
14/14	Hájek/Hájková	10346/10930	11	9	13	72/75
15/15	Jelínek/Jelínková	10018/10715	10	10	6	101/104
16/16	Král/Králová	9979/10531	15	16	22	36/39
17/17	Růžicka/Růžicková	9684/10162	12	12	17	53/52
18/18	Beneš/Benešová	9569/10031	16	13	18	45/56
19/19	Fiala/Fialová	9334/9527	14	19	19	50/45
20/20	Sedláček/Sedláčková	8457/9527	neuvedeno	neuvedeno	26	17/20
21/21	Zeman/Zemanová	8841/9311	13	13	13	72/75
22/22	Doležal/Doležalová	8839/9205	neuvedeno	neuvedeno	16	57/64
23/23	Kolář/Kolářová	8565/8982	neuvedeno	neuvedeno	8	91/90
24/48	Krejčí/Krejčová ⁱ	8523/6447	neuvedeno	neuvedeno	7	116/79
25/24	Navrátil/Navrátilová	8352/8620	neuvedeno	neuvedeno	28	8/7
26/25	Čermák/Čermáková	8023/8574	18	17	25	26/25
27/28	Urban/Urbanová	7689/7986	neuvedeno	neuvedeno	21	42/42
28/26	Vaněk/Vaňková	7644/8068	neuvedeno	neuvedeno	11	75/75
29/29	Blažek/Blažková	7414/7844	neuvedeno	neuvedeno	5	107/107

ⁱ Příjmení Krejčí se užívá v ženské podobě jednak jako Krejčová – viz.tabulka, jednak v nepřechýlené podobě. To má 3301 nositelek a je 158. nejčastějším ženským příjmením. Velký početní rozdíl mezi mužským příjmením Krejčí a označení ženy nebo dcery je dán touto nejednoznačností. Tento příklad ilustruje i důvod proč důsledně pracujeme jen s mužskými podobami českých příjmení.